

1. Fonologia i grafemàtica

1.1. Les lletres i els sons de l'amazic

1.1.1. L'escriptura amaziga

L'amazic s'escriu en un sistema d'escriptura de prop de tres mil anys d'antiguitat conegut com a *àbjad líbic*¹ per al de les inscripcions més antigues, *àbjad tiffinag* per al que han transmès ininterrompudament fins als nostres dies els tuaregs² i *alfabet tiffinag* per a l'adaptació —amb la notació de les vocals i les consonants d'introducció més o menys recent— que ha esdevingut oficial des del 2003 al Marroc per a escriure l'amazic³. Totes tres varietats segueixen la mateixa línia de transmissió, de manera que la major part dels grafemes són comuns i, tipogràficament, és fàcil reconèixer en tots els casos la fesomia geomètrica, angulada i estilitzada pròpia no solament dels usos escripturaris sinó també de l'art amazic des de la més alta antiguitat en totes les seves manifestacions (pintures rupestres, decoració de terrissa, teixits, bijuteria, tatuatges, sanefes, motius arquitectònics, etc.). Dels usos tradicionals sobre pedra, fusta, terrissa, teixits, parets i sorra —els infants tuaregs continuen aprenent a escriure sobre la sorra—, el tiffinag ha guanyat nous suports com són el paper (llibres, diaris), la televisió, la informàtica, la producció audiovisual, la telefonia mòbil, els ginys electrònics i, en fi, tots els usos de la vida moderna.

Encara que, en els usos tradicionals, el tiffinag es pot escriure en tots els sentits (en columna de baix a dalt i de dalt a baix, en horitzontal d'esquerra a dreta i de dreta a esquerra i fins en bustròfedon), s'ha imposat en les **convencions gràfiques** de l'estàndard el sentit horitzontal d'esquerra a dreta, que és el mateix que el que fem servir per al llatí i és l'invers del de la major part d'àbjads semítics. Igual que molts altres sistemes d'escriptura del món, el tiffinag no distingeix entre majúscules i minúscules. En la transliteració llatina només fem les majúscules per a les inicials dels noms propis, però no després de punt ni a inici de text, com sí fem en català. El tiffinag modern ha manllevat a l'alfabet llatí els signes de puntuació (coma, punt, punt i coma, dos punts, punts suspensius, cometes, signes d'interrogació i d'exclamació, guió, parèntesi, guionet) i en fa el mateix ús que en les convencions ortotipogràfiques de base llatina.

Al costat del tiffinag, l'**alfabet llatí**, amb nombrosos diacrítics per a notar fonemes característics de l'amazic, gaudeix també d'una tradició estàndard important —hereva en gran mesura de les notacions científiques dels lingüistes— especialment entre els cabilencs d'Algèria i de la diàspora d'ençà dels anys 1980, bàsicament, amb certa propagació a amazics d'altres regions. Tenint en compte la coexistència vigent d'ambdós alfabetes i, malgrat la prelació de la notació de l'amazic en tiffinag —que va assolint com més va més preeminència a causa de la identificació simbòlica de què gaudeix entre els amazics—, reportem també sistemàticament la notació llatina de tots els lemes a la part català-amazic i de les arrels a la part amazic-català tant en el cos del diccionari com en aquest compendi gramatical. D'aquesta manera, facilitem l'accés al diccionari als usuaris que encara no estan familiaritzats amb el tiffinag.

L'**àbjad àrab** o alifata, amb algunes adaptacions grafemàtiques per a notar fonemes de l'amazic inexistents en àrab, també ha conegut una certa difusió per a escriure l'amazic des de l'edat mitjana entre els lletrats, especialment en l'AOR de NFS i en el ZNT de MZB i JRB en els escrits ibadites posteriors al segle VIII i en el CLH dels textos de lexicògrafs, botanistes i alfaquins de la vall del Sus d'ençà del segle XII. D'aquesta tradició manuscrita amb prou feines es pot dir que hagi tingut continuïtat fins als nostres dies. Els textos aljamiats no han estat mai veritablement populars i, en tot cas, han tingut una rellevància menor en la constitució de l'AE.

¹ Un àbjad és un sistema d'escriptura en què cada grafema representa un fonema consonàntic; per tant, les vocals no s'hi escriuen. Es coneix com a *líbic* perquè Líbia (Λιβύη) era el topònim amb què els grecs anomenaven el territori de l'Àfrica del Nord que s'esqueia a l'oest dels egipcis fins a l'oceà Atlàntic i al nord dels "etíops" (és a dir del país dels negres) fins a la Mediterrània.

² Adaptem al català *tiffinag* a partir de l'amazic ⵜⴰⴳⴷⵓⴷⴰⵏ tiffinag, plural de ⵜⴰⴳⴷⵓⴷⴰ tafinyt 'lletra de l'alfabet tiffinag' (en TRG *tafinəq* ~ *pl tiffinag*), que pertany a la mateixa arrel √ⴳⴷⵓ FNY (vegeu-ne l'entrada al cos del diccionari) que els gentilicis *fenici* i *púnic*, pertinença que no demostra per si sola l'origen fenici de l'escriptura amaziga —hipòtesi, d'altra banda, que no és descartable—, però sí la identificació que devien fer-ne els romans a l'antiguitat, que probablement van atribuir als fenicis-púnics aquell vell sistema d'escriptura que es trobaren en nombroses d'inscripcions escampades pertot de la geografia de l'Àfrica del Nord, tant *intra limitem* com *extra limitem*.

³ Van ser els cabilencs de la diàspora els qui adaptaren primerament a finals dels anys 1960 el tiffinag tuareg als usos escripturaris de l'AS. Aquesta adaptació es coneix com a *neotiffinag*, mentre que la que s'empra oficialment al Marroc des del 2003 amb poques variants importants es coneix com a *tiffinag IRCAM*, atès que va ser impulsada per aquest institut; de fet, però, es pot considerar igualment com a *neotiffinag*.

1.1.2. L'alfabet tifinag i la notació llatina

El quadre que oferim a continuació reflecteix l'ordre alfabètic del tifinag IRCAM de base, que comprèn trenta-tres grafemes, amb l'addició de tres grafemes presos de la versió estesa del tifinag, concretament <X> ž, <Z> p i <Δ> v. És aconsellable aprendre de memòria l'ordre del tifinag per tal que la consulta de la part amazic-català del diccionari sigui àgil. Marquem amb un asterisc els cinc grafemes de baixa freqüència, que reben un aclariment a les notes que segueixen el quadre. D'aquesta manera, en el nostre diccionari hem emprat els trenta-sis grafemes tifinag següents, que apareixen acompanyats de sengles noms, transliteracions llatines, valors fonològics bàsics i exemples:

	ⵜⵍⵉⴷⵉⵏ tifinay (lletres de l'alfabet tifinag)	nom de les lletres	notació l·latina	valor fonològic bàsic	exemples
1	ⵏ	ⵏ.ya	a	/e/	ⵏ.ⵏ.ⵏ aman 'aigua'
2	ⵑ	ⵏ.ⵑ yab	b	/b/	ⵑⵑⵑⵑ bttu 'divisió'
3	ⵔ	ⵏ.ⵔ yag	g	/g/	ⵔⵔⵔ! gmi! 'confegeix!'
4	ⵖ	ⵏ.ⵖ yag ^w	g ^w	/g ^w /	ⵖⵏ.ⵏ.ⵖ ma '(mon) germà'
5	ⵎ	ⵏ.ⵎ yad	d	/d/	ⵎ.ⵎ da 'aquí'
6	ⵉ	ⵏ.ⵉ yaḍ	ḍ	/d ^s /	ZNT ⵉ.ⵏ ḍar 'peu; cama'
7*	ⵎ	ⵏ.ⵎ yəy	ə	[ə] o Ø	ⵜ.ⵏ.ⵏ.ⵎ tamməmt 'mel'
8	ⵑ	ⵏ.ⵑ yaf	f	/f/	ZNT ⵑ.ⵑ fus 'mà; braç'
9	ⵕ	ⵏ.ⵕ yak	k	/k/	ⵕⵕⵕ! krz! 'llaura!'
10	ⵖ	ⵏ.ⵖ yak ^w	k ^w	/k ^w /	ⵖ.ⵑ.ⵖ ak ^w fay 'llet'
11	ⵙ	ⵏ.ⵙ yah	h	/h/	ⵙ.ⵜ.ⵎ ha-t-id 've-t'ho aquí'
12	ⵙ	ⵏ.ⵙ yaḥ	ḥ	/ħ/	ⵙⵙⵙ! ḥbu! 'amaga't'
13	ⵙ	ⵏ.ⵙ yaε	ε	/ʕ/	ⵙⵙⵙ εmmi '(mon) oncle patern'
14	ⵙ	ⵏ.ⵙ yax	x	/χ/	ⵙ.ⵙ.ⵙ xamuc 'refredat'
15	ⵙ	ⵏ.ⵙ yaq	q	/q/	ⵙⵙⵙ! qmmcl! 'fes un petó!'
16	ⵙ	ⵏ.ⵙ yi	i	/i/	ⵙⵙⵙ imi 'boca'
17	ⵙ	ⵏ.ⵙ yaj	j	/ʒ/	ⵙⵙⵙ! jju! 'fes bona olor!'
18*	ⵙ	ⵏ.ⵙ yaž	ž	/ʒ ^s /	ⵙⵙⵙ! žžu! 'fes pudor!'
19	ⵙ	ⵏ.ⵙ yal	l	/l/	ⵙ.ⵙ.ⵙ laz 'gana'
20	ⵙ	ⵏ.ⵙ yam	m	/m/	ⵙⵙⵙ mddn 'gent'
21	ⵙ	ⵏ.ⵙ yan	n	/n/	ⵙⵙⵙ! nkr! 'lleva't!'
22	ⵙ	ⵏ.ⵙ yu	u	/u/	ⵙ.ⵙ.ⵙ udm 'cara'
23*	ⵙ	ⵏ.ⵙ yap	p	/p/	ⵙ.ⵙ.ⵙ.ⵙ Pulunya 'Polònia'
24	ⵙ	ⵏ.ⵙ yar	r	/r/	ⵙ.ⵙ! ru! 'plora!'
25*	ⵙ	ⵏ.ⵙ yar	r	/r ^s /	ⵙ.ⵙ.ⵙ.ⵙ arruz 'arròs'
26	ⵙ	ⵏ.ⵙ yaḡ	ḡ	/ʁ/	ZNT ⵙ.ⵙ.ⵙ.ⵙ yanim 'canya'
27	ⵙ	ⵏ.ⵙ yas	s	/s/	ⵙ.ⵙ! su! 'beu!'
28	ⵙ	ⵏ.ⵙ yaş	ş	/s ^s /	ⵙ.ⵙ.ⵙ.ⵙ şşabt 'collita abundant'
29	ⵙ	ⵏ.ⵙ yac	c	/ʃ/	ⵙ.ⵙ.ⵙ.ⵙ cutanbir 'setembre'
30	ⵙ	ⵏ.ⵙ yat	t	/t/	ⵙ.ⵙ.ⵙ.ⵙ tasa 'fetge'
31	ⵙ	ⵏ.ⵙ yaṭ	ṭ	/t ^s /	ⵙ.ⵙ.ⵙ.ⵙ.ⵙ ttubis 'autobús'
32*	ⵙ	ⵏ.ⵙ yav	v	/v/	ⵙ.ⵙ.ⵙ.ⵙ.ⵙ Valinsya 'València'
33	ⵙ	ⵏ.ⵙ yaw	w	/w/	ⵙ.ⵙ.ⵙ.ⵙ.ⵙ wamsa 'fonoll'
34	ⵙ	ⵏ.ⵙ yay	y	/j/	ⵙ.ⵙ.ⵙ.ⵙ.ⵙ ja'
35	ⵙ	ⵏ.ⵙ yaz	z	/z/	ZNT ⵙ.ⵙ.ⵙ.ⵙ.ⵙ zaglu 'jou'
36	ⵙ	ⵏ.ⵙ yaz	z	/z ^s /	ⵙ.ⵙ.ⵙ! zr 'veges!'

Notes:

- (a) Encara que en les notacions estàndard de base llatina hom sol transliterar <◌◌> com a *e*, preferim mantenir la notació de la transcripció científica *a*, d'una banda, per no induir a l'error que pugui tractar-se d'una vocal plena *i*, d'altra banda, per no generar confusions amb dialectes amazics de fora de l'AS en què hi ha oposició fonemàtica /ə/ ~ /e/ (especialment en TRG i VDMS), tenint en compte que, en el present diccionari, citem cognats de dialectes exteriors al diasistema septentrional.
- (b) Els grafemes <Ḷ> *p* i <Δ> *v* transcriuen sons estranys a la fonologia de l'amazic, encara que, dialectalment, ambdós sons existeixen com a al·lòfons. Els hem incorporat al diccionari perquè tenen rellevància en xenismes, especialment en onomàstica i en vocabulari científic de base grecollatina i en gal·licismes, per bé que no únicament.
- (c) Del grafema <Q> *r* fem un ús bàsicament diacrític, és a dir per a distingir els rars casos en què la l'oposició /r/ ~ /r^s/ és necessària per a evitar confusions d'identificació d'algunes arrels. En tot cas, l'ús que en fem és molt més reduït que en altres propostes estandarditzadores de l'AS.
- (d) El grafema <X> *ž* és molt rar, atès que el fonema /ʒ^s/ que transcriu ocorre en una llista molt reduïda de lexemes. Tot i això, tindrem ocasió de veure que l'ús d'aquest grafema és necessari per a desfer algunes confusions intolerables.

1.2. Fonemes i al·lòfons

1.2.1. Vocals

En amazic només hi ha **tres vocals amb pertinença fonològica**: <◌◌> *a* /ə/ (vocal quasi oberta central) ~ <Ḷ> *i* /i/ ~ <◌◌> *u* /u/. Això vol dir que només aquestes tres vocals serveixen per a establir oposicions. El minimalisme vocàlic de l'amazic contrasta amb l'inventari vocàlic molt més ampli (de set vocals fonemàtiques) del català. La realització no condicionada d'aquests tres fonemes és [ɐ] ~ [i] ~ [u], respectivament, com en els exemples del quadre vist a § 1.1.2 de ◌.◌.◌ *aman* [ɐmən] 'aigua', Ḷ.Ḷ.Ḷ *imi* [imi] 'boca' i ◌.Ḷ.Ḷ *udm* [udm] 'cara', respectivament. Mentre que la realització no condicionada de <Ḷ> *i* i <◌◌> *u* amazigues coincideix amb /i/ i /u/ del català, respectivament, la realització no condicionada de la <◌◌> *a* amaziga és més alta i més centrada que la /a/ i més baixa també que la [ə] del català; s'assembla, però, a la [ɐ] de la pronúncia "xava" de la vocal neutra, com ara a *Barcelona* [bɛrsɐ'lɔnɐ], enfront de la pronúncia general en català central [bɛrsə'lɔnə], així com també a la *a* del portuguès *vida* ['vidɐ]. Tots tres fonemes vocàlics tenen al·lòfons oberts [ɑ] o [a] ~ [ɪ] ~ [ʊ], respectivament, en els següents contextos:

- (a) En un entorn de faringalització, és a dir en un mot que contingui —no cal que sigui en contigüïtat immediata, atesa la propagació dilatòria de la faringalització (§ 1.3.2)— <E> *ḍ* /d^s/, <Ḷ> *z* /z^s/, <E> *t* /t^s/, <O> *š* /s^s/, <X> *ž* /ʒ^s/ o <Q> *r* /r^s/ laxes o tenses (§ 1.3.1). L'al·lòfon de <◌◌> *a* /ə/ en aquest context, la vocal oberta posterior [ɑ], és la que trobem en l'anglès americà en mots com ara *hot* [hɑt]. Per tant, ◌.E.E *aḍaḍ* 'dit' es pronuncia [ɑd^sɑd^s]. L'al·lòfon de <Ḷ> *i* /i/ en aquest context, la vocal quasi tancada semianterior [ɪ], la retrobem en anglès, que oposa *sheep* [ʃi:p] 'ovella' a *ship* [ʃɪp] 'vaixell'. Per tant, Ḷ.Ḷ.E+ *tiḍt* 'ull' es pronuncia [tɪt^s]. Finalment, l'al·lòfon de <◌◌> *u* /u/ en aquest context, la vocal quasi tancada semiposterior arrodonida [ʊ], la retrobem igualment en anglès, que oposa *pool* [pu:l] 'piscina' a *pull* [pʊl] 'estirar'. Per tant, ◌.Ḷ.O◌ *azru* 'roca' es pronuncia [ɑz^sr^sʊ]. En el cas de ◌.Ḷ.O◌ *ayrum* 'pa' [ɑɪ^sr^sʊm^s], primerament la <Ḷ> *y* /ɪ/ faringalitzava la <O> *r* /r^s/, que, al seu torn, obria la /u/ en [ʊ].
- (b) En contacte amb consonants d'articulació uvular, faringal o glotal, és a dir davant o després de <Ḷ> *y* /ɪ/, <Z> *q* /q/, <X> *x* /χ/, <Ḷ> *h* /ħ/, <Ḷ> *ε* /ʕ/, <O> *h* /h/. L'al·lòfon de <◌◌> *a* /ə/ en aquest context, la vocal oberta central [a], és de fet la /a/ del català en posició tònica, com ara a *casa* [kaza]. Per tant, ◌.Z.Ḷ.O◌ *aqadus* 'tub' es pronuncia [ɑqadus] i X.Ḷ.Ḷ.Ḷ *xamuc* 'refredat' [χamuɟ]. Els al·lòfons de <Ḷ> *i* i de <◌◌> *u* en aquest context són els mateixos que en (a), és a dir [ɪ] i [ʊ] respectivament. Per tant, Ḷ.Ḷ.Ḷ.O *iḡir* 'espatlla' es pronuncia [ɪḡir^s], Ḷ.Ḷ.Ḷ. *Lhu* (antropònim) es pronuncia [lḡu] i ◌.O◌. *uhu* 'no' [ʊhʊ].
- (c) En posició final de mot (només <◌◌> *a*). En aquest context, en bona part de l'AS /ə/ es realitza [a], com en ◌.O◌. *arba* [ɐrba] 'nen; noi', enfront del femení Ḷ.O◌.Ḷ *tarbat* [tɛrɐt] 'nena; noia', en què la /ə/ no s'obre perquè no es troba en posició final de mot.

En determinats contextos —que no són els mateixos a tots els components de l'AS— apareix una vocal mitjana central (coneguda també com a **xevà**) ultrabreu <ɚ> ə [ə], que no té estatut fonèmic en AS, per la qual cosa se'n desestima la notació en AE, llevat de casos molt particulars que descrivim *infra*, § 1.5.4. Amb rigor, la xevà no és més que la sil·labicitat inherent d'una consonant. En general, la xevà és sensible en components com el QBYL, CW i RIF (amb la variant [ɫ] en un entorn de faringalització) i pràcticament inaudible en pronúncies més o menys fluïdes en MZY i, sobretot, en CLH, en què només és sensible en contextos molt restringits. Fonèticament, la xevà de l'AS s'assembla a la vocal neutra del català en exemples com ara *Teresa* [t(ə)'rɛzə], en què la tendència a la síncope ve determinada per la posició pretònica i en què la sensibilització depèn d'una pronúncia més lenta. No obstant això, hi incidim en la descripció de la sil·labació (§§ 1.5.2 i 1.5.3). Val la pena assenyalar que fora de l'AE sí que té estatut fonèmic, especialment en TRG i ʎDMS, que oposen tres vocals centrals, /a/ ~ /ɐ/ ~ /ə/, oposició que es pot exemplificar amb un mot TRG que les conté totes tres, *āhaləs* [ɸɦaləs] 'home'. En l'evolució des del protoamazic (PA) s'ha produït la següent confluència fonèmica en AS, que contrastem aquí amb la de ZNG, TRG i ʎDMS:

PA	ZNG	TRG i ʎDMS	AS
*ǎ /ɐ/	ǎ [a, æ, œ, ε, ɔ, ø]	ǎ [ɐ, a]	ə > Ø
*ĩ /ɪ/	ɪ [i, i, ɪ, ə]	ɪ	ə > Ø
*ũ /ʊ/	ɪ [u, u, ʊ, ə]	ɪ	ə > Ø
*ā /a:/	ā	a	a
*ī /i:/	ī	i	i
*ē /e:/	ī	e	i
*ū /u:/	ū	u	u

En amazic septentrional, *ǎ, *ĩ i *ũ haurien confluït en una sola vocal central [ə], que ha acabat perdent el valor de fonema autònom i que, en tot cas, no té pas una posició lèxica fixa. En l'evolució del vocalisme en AS observem la següent llei:

$$\begin{array}{c} \bar{v} > \check{v} \\ \check{v} > [ə] > \emptyset \end{array}$$

La següent correspondència permet exemplificar-la: TRG *kārādāt* 'tres' : AS $\mathcal{K}\mathcal{O}.\mathcal{E}+$ *kraḏt* [krʰatʰ:].

1.2.2. Oclusives

L'AS presenta un ric joc d'oposicions en el mode d'articulació de les oclusives en funció dels següents trets: +sonoritat, +tensió, +faringalització i +labialització, que dona lloc, d'acord amb totes les combinacions possibles, a dotze sèries d'occlusives (vegeu *infra*, § 1.2.6, el quadre sinòptic). Desenvolupem en els epígrafs corresponents les oposicions basades en els trets de tensió (§ 1.3.1), faringalització (§ 1.3.2) i labialització (§ 1.3.3). Tractem aquí únicament les oposicions generades pel tret de +sonoritat. En relació amb aquest tret, en amazic, com en català, les oclusives poden ser sordes o sonores:

- (a) <ɚ> p /p/: oclusiva bilabial sorda. Es pronuncia com en català. Ocorre gairebé únicament en xenismes moderns: en primer lloc en alguns manlleus de francès, com a $\mathcal{B}.\mathcal{O}\mathcal{Z}.\mathcal{O}$ *apaspur* 'passaport' (el francès pot ser el mitjancer de mots de procedència diversa, com l'italianisme $\mathcal{t}.\mathcal{B}\mathcal{z}\mathcal{A}\mathcal{J}.$ *tapidza* 'pizza'); en segon lloc, en l'adaptació de vocabulari científic internacional de base grega i llatina, com a $\mathcal{t}.\mathcal{A}\mathcal{z}.\mathcal{B}+\mathcal{O}\mathcal{z}+$ *tadyuptrit* 'diòptria'; i, en tercer lloc, en onomàstica estrangera (antropònims i topònims, fonamentalment), com a $\mathcal{z}.\mathcal{K}\mathcal{z}\mathcal{O}+\mathcal{t}.$ *Pakistan* 'Pakistan'. Com que, fins no fa gaire, els xenismes s'introduïen en amazic per la mediació de l'àrab magribí, que desconeix també aquest fonema, normalment la p de mots estrangers s'adaptava mitjançant b, com a $\mathcal{a}.\mathcal{O}:\mathcal{M}\mathcal{z}\mathcal{O}$ *abulis* 'policia' o $\mathcal{O}.\mathcal{O}\mathcal{z}\mathcal{J}$ *Bariz* 'París'. Abans de l'adveniment de l'àrab a l'Àfrica del Nord, els xenismes que contenien p s'adaptaven a l'amazic mitjançant f, com en el llatínisme antic $\mathcal{a}.\mathcal{H}:\mathcal{M}\mathcal{M}:\mathcal{O}$ *afullus* 'pollastre' (del llatí *pŭllus*) o el punícisme $\mathcal{t}.\mathcal{A}\mathcal{H}\mathcal{H}:\mathcal{z}+\mathcal{t}$ *tadffuyt* 'poma' (que ha de venir d'una forma cognada de l'hebreu *tappūāḥ*). Com a fonema d'introducció recent, /p/ no està afectat per l'espírantització.
- (b) <θ> b /b/: oclusiva bilabial sonora. Es pronuncia com la b catalana de *boca*. En els dialectes que no espírantitzen (§ 1.3.4), es manté sempre oclusiva i no té l'al·lòfon fricatiu

- [β] del català en posició intervocàlica i certs contextos medials; per tant, en amazic, les dues *b* de **⚪.⚪. baba** [bɛbɛ] ‘(mon) pare’ són igualment oclusives i la segona no es pronuncia mai com en el català *acabar* [əkəβa]. No sol ensordir quan és laxa; en canvi, quan és tensa, té més propensió a l’ensordiment (§ 1.4.3).
- (c) <þ> *t* /t/: oclusiva dental sorda. Es pronuncia com en català. En els dialectes que no espirantitzen (§ 1.3.4), es manté sempre oclusiva, llevat d’algun tractament particular en un parlar molt localitzat del domini CLH (§ 1.4.1).
- (d) <Λ> *d* /d/: oclusiva dental sonora. Es pronuncia com la *d* catalana de *dent*. En els dialectes que no espirantitzen (§ 1.3.4), es manté sempre oclusiva i no té l’al·lòfon fricatiu [ð] del català en posició intervocàlica i certs contextos medials; per tant, en amazic, les dues *d* de **⚭.Λ:Λ. waduda** [wɛdudɛ] ‘rosella’ són igualment oclusives i no es pronuncien mai com en el català *cada dia* [ˌkaðəˈdiə]. Pot ensordir davant de consonant sorda, com a **†ΞΛ†† tidtt** [tit:] ‘veritat’ o **ΛHH adfl** [ɛtʃl] ‘neu’.
- (e) <Ɔ> *k* /k/: oclusiva velar sorda. Es pronuncia com la *c* del català davant de *a*, *o*, *u* o consonant, com a *casa*. En els dialectes que no espirantitzen (§ 1.3.4), es manté sempre oclusiva.
- (f) <X> *g* /g/: oclusiva velar sonora. Es pronuncia com la *g* catalana de *gat*. En els dialectes que no espirantitzen (§ 1.3.4), es manté sempre oclusiva i no té l’al·lòfon fricatiu [ɣ] del català en posició intervocàlica i certs contextos medials ni tampoc [j]; per tant, en amazic, les dues *g* de **X.X. gaga** [gɛgɛ] ‘balena’ són igualment oclusives i la segona no es pronuncia mai com en el català *cogombre* [kuˈyombɾə].
- (g) <Z> *q* /q/: oclusiva uvular sorda. No existeix en català. Existeix en quítxua, com en el topònim peruà *Qusqu* [ˈqɔsqɔ] ‘Cusco’. En la forma laxa no és un fonema d’herència protoamaziga. Una part de les ocurrences remet a manlleus de l’àrab, com a **†.ZΘΞH† taqbilt** ‘tribu’, mentre que l’altra part remet a un fonema emprat com a radical d’extensió (§ 2.4) d’arrels reduïdes a una o dues consonants per lenició fonètica o per altres canvis fonètics, com a **◊ZCC:Ç aqmmum** ‘boca’, una innovació dels dialectes RIF-MZYS-FIG a partir de **ΞCΞ imi** ‘ídem’. D’aquesta manera, té un cert rendiment en innovacions lèxiques (freqüents en AS) que en cap cas tenen abast panamazic. En canvi, la corresponent tensa, <Z> *qq* /q:/ (§ 1.3.1) sí que és de soca protoamaziga i té un gran rendiment en el joc d’oposicions fonemàtiques. Com hem vist (§ 1.2.1.b), aquest fonema té la propietat d’obrir les vocals en contacte.

1.2.3. Africades

En AS només hi ha dos fonemes africats, i tots dos d’escàs rendiment: <†G> *tc* /tʃ/ i <ΛI> *dj* /dʒ/. L’africació té més importància en els dialectes espirantitzants (vegeu § 1.3.4) que en els altres, sense que en siguin clars els motius.

- (a) <†G> *tc* /tʃ/: africada prepalatal sorda. Es pronuncia com en català *tx* a *cotxe* o *-ig* a *mig*. Ocorre en poques arrels, però n’hi ha una de cabdal, l’arrel $\sqrt{\dagger G}$ TC ‘menjar’, a la qual pertanyen nombrosos mots, com ara **Ξ†G. itca** [itʃ:v] ‘ell ha menjat’, **◊†GΞ utci** [utʃ:i] ‘(el) menjar’, **◊.†G. matca** [mɛtʃ:v] ‘aliment’, **◊.†G: amtcu** [ɛmtʃ:u] ‘alimentació’, **†ΞH:†GΞ tinwutci** [tinwutʃ:i] o [tiw:utʃ:i] ‘pregària del vespre’, etc. Dels dos estadis de l’africació (un primer d’oclusió i un segon de fricació), el primer és tens, a semblança del català —i a diferència, per exemple, del castellà, on *coche* té l’estadi d’oclusió més lax que en català—. Per lenició, el verb ‘menjar’ i tots els seus derivats té una realització fricativa tensa en diversos components de l’AS, com ara CLH, RIF, MZB i WRG, en què trobem **ΞGG. icca** [iʃ:v] o **ΞGG: iccu** [iʃ:u] ‘ell ha menjat’, variants igualment elevades a l’estàndard composicional. Altrament, trobem l’africació en xenismes com **◊.†GΞKΞ atciki** [ɛtʃiki] ‘txec’ o **◊.†GΞH: atcilu** [ɛtʃilu] ‘violoncel’. El fet de notar aquesta africació mitjançant un dígraf planteja un inconvenient, i és que la seqüència **†G tc** pot representar també (encara que menys sovint) **†+G t+c**, com a ZNT **†G.ΘΞ† tcarit** [tʃɛrit] ‘plenitud’, ZNT **†G.Λ.◊† tcadalt** [tʃɛdɛlt] ‘verdosa’, FIG **†G.HΞ† tcafit** [tʃɛfit] ‘ensopegall’, RIF **†G:|Ξ tconi** [θʃuni] ‘benestar’, **†G.◊. tcamma** RIF [θʃɛm:v] / FIG [tʃɛm:v] ‘pilota’ i altres casos, més sovint en dialectes ZNT que en els altres. És per evitar aquestes possibles —bé que escasses— confusions que en notacions de base llatina hom recorre també a *č* per a representar l’africada. De tota manera, tant aquesta africada com la següent funcionen (almenys en alguns dialectes, com

el de FIG) com una unitat bifonemàtica, per la qual cosa la notació com a dígrafs està justificada. De fet, el mateix imperatiu d'aorist del verb 'menjar' és bifonemàtic fins i tot en els dialectes que afriquen, concretament **+G!** *tc!* [tʃ] 'menja!'. A més, dialectalment s'ha esvaït la diferència fonètica entre l'africada monofonemàtica d'origen i la unitat bifonemàtica constituïda per una oclusiva dental i una fricativa prepalatal.

- (b) <ΛI> *dj* /dʒ/: africada prepalatal sonora. Es pronuncia com en català *tg* a *fetge*. Ocorre, en primer lloc, en uns pocs mots genuïns, com MZY **◌ΛIΞX** *aldjig* [ɛdʒ:ij] 'flor', MZY **◌U◌ΛI** *awudj* [ɛwudʒ:] 'poltre', FIG **ΞΛI** *idjn* [idʒ:ɔn] 'un', el topònim maurità **+ΞΛIΞKI**. *Tidjikja*; en segon lloc, en manlleus de l'àrab magribí, en què realització de la *ǧim* vacil·la entre la pronúncia africada [dʒ] i la fricativa [ʒ:], com a **◌ΛI◌O** *adjar* [ɛdʒ:ɛr] (al costat de **◌II◌O** *ajjar* [ɛʒ:ɛr]) 'veí', **◌ΞΛI** *hidj* [hidʒ:] / **Ξ◌ΞΛI** *ihidj* [ihidʒ:] 'verí'; i, en tercer lloc, en alguns xenismes com **ΛIΞI** *djin* [dʒ:in] 'texans, blue-jeans' i topònims com ara **◌ʒ◌Θ◌SΛI◌I** *Azrbaydjan*, **+◌ΛIΞKΞ◌Θ+** *Tadjikistan*, **◌K◌C◌Θ◌ΛI◌** *Kambudja*, **◌ΛI◌C◌ΞI◌** *Ndjamina* o **◌ΘΞΛI◌I** *Abidjan*. Igual que en el cas de l'africada sorda, dels dos estadis de l'africació, el primer és tens, a semblança del català. També podem trobar casos en què la seqüència ΛI *dj* representa Λ+I *d+j* —bé que ben poc sovint— com en el ZNT **◌ΛI◌M** *adjal* [ɛdʒɛl] 'vidu'. Com hem vist en el cas de <+G> *tc* /tʃ/, hom pot trobar *ǧ* per a representar l'africada prepalatal sonora en notacions de base llatina.

1.2.4. Fricatives

L'AS presenta un joc d'oposicions en el mode d'articulació de les fricatives anàleg al de les oclusives amb la diferència que no hi és present el tret de +labialització —en tot cas a nivell fonèmic i, consegüentment, estàndard—. Per tant, els trets de +sonoritat, +tensió i +faringalització donen lloc a vuit sèries de fricatives (vegeu el quadre sinòptic, § 1.2.6). Tractem aquí únicament les oposicions generades pel tret de +sonoritat:

- (a) <H> *f*/f/: fricativa labiodental sorda. Es pronuncia com en català.
- (b) <Δ> *v* /v/: fricativa labiodental sonora. Es pronuncia com la *v* del català del País Valencià, de les Illes i de l'Alguer, a més d'algunes comarques meridionals del Principat. En realitat, es tracta d'un fonema de recent introducció, atès que només apareix, en primer lloc, en manlleus al francès, com a **Δ◌ME** *vult* 'volt (unitat de força electromotriu)'; en segon lloc, en alguns lexemes de base llatina de vocabulari científic internacional, com a **+◌ΔΞΛS◌+ΞK+** *tavidyutikt* 'videoteca'; i, en tercer lloc, en onomàstica exoglòtica, com a **ΔΞIΞʒIΞI◌** *Vinzwila* 'Veneçuela'. Dialectalment existeix com a al·lòfon de /b/ en QBYL, com a **◌Z◌Θ◌SΛI** *aqbayli* [aqvɛjli] 'cabilenc', així com també en alguns parlars RIF, com a **◌Θ◌Θ◌** *baba* [vɛvɛ] '(mon) pare', i en FIG, com a **◌Θ◌ΘI◌ΘI** *bbnbn* [v:ɔnɔn] 'pivotar'. Per tant, no és un so enterament estrany a l'amazic, encara que no amb estatut fonèmic en els usos tradicionals.
- (c) <◊> *s* /s/: fricativa dentoalveolar sorda. Es pronuncia com en català. És manté sorda també en posició intervocàlica. Pot sonoritzar davant d'una consonant sonora —bàsicament quan s'ha produït una lexicalització—, com a **◌H◌◊ΛΞ◊** *aysdis* [aɣzdis] 'costella' o **Ξ◊** *Λ...? is d...?* [izd] 'que...?' (adverbi d'interrogacions totals). El sufix de les derivacions verbals factitives ◊- *s*- /◊◊- *ss*- (§ 5.3.2.1) sonoritza en verbs que en la forma primària contenen **ʒ** *z* com a radical (no necessàriament la primera). En aquests casos, es manté la grafia sorda quan l'assimilació és dilatòria, com a **Ξ◊◌ʒ◌ʒ◌O** *isuzzr*, sovint [izuz:ɾ] 'ha garbellat' ~ **◌ʒ◌ʒ◌O** *yazzur* [jɛz:ur] 'està garbellat', mentre que s'escriu respectant l'assimilació quan l'assimilació és contigua, com a **ʒ◌ʒ◌OΞ!** *zzri!* [z:ri] < ◊- **ʒ◌OΞ** *s-zri* 'fes passar!' ~ **ʒ◌OΞ!** *zri!* [zri] 'passa!'. Aquesta distinció s'estableix perquè no tots els components de l'AS es comporten igual en relació amb l'assimilació dilatòria d'aquest prefix. L'assimilació dilatòria també sol produir-se quan el verb primari conté la radical **G** *c*, com a **◊◊K◊C!** *sskcm!*, sovint [ʃ:kʃm] 'fes entrar!' ~ **K◊C!** *kcm!* [kʃm] 'entra!' o **I** *j*, com a **Ξ◊◌II◌** *isujja* [izuz:ɛ] 'ha perfumat' ~ **ΞII◌** *ijja* [iz:ɛ] 'fa bona olor'. Aquest tipus d'assimilació dilatòria és comparable a la del català *seixanta*, sovint pronunciat [ʃi'ʃantə].
- (d) <ʒ> *z* /z/: fricativa dentoalveolar sonora. Es pronuncia com en català. Pot ensordir dialectalment davant d'una consonant sorda, com a **◌ʒ◊K◊** *azkka*, de vegades [ɛsk:ɛ] 'demà' o **◌ʒ◊K◊ΞH** *azkkif* [ɛsk:if] 'sopa'.

- (e) <Ġ> c /ʃ/: fricativa prepalatal sorda. Es pronuncia com la *x* del català. Encara que no es reconstruïxen lexemes protoamazics que continguin aquest fonema, té un rendiment notable en AS.
- (f) <I> j /ʒ/: fricativa prepalatal sonora. Es pronuncia com la *j* i la *g* dels mots catalans *joc* i *gent*, respectivament. Com en el cas anterior, no es tracta d'un fonema reconstruïble en protoamazic i, això no obstant, és força productiu en AS.
- (g) <X> x /χ/: fricativa uvular (o postvelar) sorda. Es pronuncia com la jota castellana de *Juan* [ˈχwan], més aviat que com la de *jamón* [xaˈmon], de punt d'articulació velar i, per tant, més avançat. Aquest fonema és més freqüent en arabismes que en lèxic genuí. Tot i això, hi ha un cert nombre d'innovacions lèxiques de dialectes particulars que contenen aquest fonema (§ 2.4). Aquest fonema obre les vocals en contacte (§ 1.2.1.b).
- (h) <ʁ> ɣ /ʁ/: fricativa uvular (o postvelar) sonora. Es pronuncia com la *r* francesa de *rose* [ˈʁoz] ‘rosa’. És un fonema de gran rendiment en amazic i sens dubte reconstruïble per a la protollengua —o, en tot cas, en amazic antic—, en què probablement tenia un mode d'articulació oclusiu, possiblement ejectiu (és a dir glotalitzat) */k'/ o bé faringalitzat */kʕ/. Dialectalment, pot ensordir davant d'una consonant sorda, com a ⵍⵢⵢⵢ *iyf* [ɪʁf] o [ɪχf] ‘cap’, a ⵜⵉⵣⵉⵏⵜ *tiysi* [tɪʁsi] o [tɪχsi] o a ⵜⵉⵎⴻⵣⴻⵢⵜ *tamzdayt* [təmzdaχt] ‘habitant’ ~ masculí ⵉⵎⴻⵣⴻⵢⵔ *amzday* [əmzdaʁ]. En aquestes assimilacions mantenim la sonora en la grafia estàndard, no tant perquè sigui l'etimològica com perquè, d'una banda, les pronúncies sense ensordiment també són presents en alguns components de l'AS i, d'altra banda, la sonora és present en altres formes del mateix paradigma, com hem vist en l'exemple del mot que significa ‘habitant’. Dialectalment es pronuncia [h] o [χ] en l'índex de primera persona del singular del verb (com a ⵓⵔⵉⵢ *riy* [ɪrh] o [ɪrχ]) i altres casos menors que no és necessari precisar aquí (vegeu § 5.1); en tot cas, aquestes pronúncies no tenen reflex en la grafia estàndard. La corresponent tensa de /ʁ/ és /q/, per la qual cosa són normals oposicions sincrònicament “irregulars” basades en la tensió, com ara ⵏⵓⵏⵓⵔ *ad yimɣur* ‘que es faci gran’ ~ ⵉⵎⴻⵣⴻⵢⵔ *imqqur* ‘és gran’. Aquest fonema obre les vocals en contacte (§ 1.2.1.b).
- (i) <ħ> ħ /ħ/: fricativa faringal sorda. No existeix en català. S'assembla a l'alenada que fem quan volem entelar els vidres d'unes ulleres. És molt freqüent en les llengües semítiques en general. Com a fonema, es va introduir en amazic a través dels arabismes lèxics que la contenen. Els arabismes del català que contenen aquest fonema s'han adaptat mitjançant una *f*, com a *alfàb(r)ega* < àrab *al-ħabaqa*, que en amazic s'ha adaptat com a ⵏⵏⵓⵔⵓⵢⵜ *lħbqt* [lħbqt] ‘mata d'alfàbrega’. També és present en nombroses innovacions lèxiques genuïnes de l'amazic, com ara el RIF ⵏⵏⵓⵔⵓⵢⵜ *aħīḍar* [aħiðˈɑf] ‘coix’, que manté una motivació amb l'arrel de E.ⵓ *ḍar* ‘peu; cama’ sense que es pugui parlar d'una “derivació”, atès que no es pot pas parlar d'un prefix {ħ} (§ 2.4). Aquest fonema obre les vocals en contacte (§ 1.2.1.b).
- (j) <ḥ> ḥ /ḥ/: fricativa faringal sonora. No existeix en català. Els gramàtics àrabs assenyalaven que el so de la *ḥayn* —que és el nom que rep en àrab el grafema que representa aquesta consonant— s'assembla al rot d'un camell. En alguns parlars meridionals del castellà podem sentir aquest so, com a la realització d'algunes contrades de Màlaga de la forma corresponent a l'estàndard *agujero*, pronunciada adés [buˈħero], adés [buˈʕero], que és la variant fonètica més propera a la de l'amazic i l'àrab. En l'adaptació amaziga, l'articulació oscil·la entre una pronúncia propera a la de l'àrab —en què sovint està més a prop d'una africada que d'una fricativa *stricto sensu*— i un simple allargament de la vocal precedent, amb totes les gradacions intermèdies possibles. En AE, la pronúncia és lleument fricativa (tendint a aproximant), però suficientment sensible. Igual que ha passat amb els altres fonemes introduïts a l'amazic a través de manlleus de l'àrab, ḥ ε /ḥ/ té un cert rendiment en formacions innovadores genuïnes de diferents zones dialectals, com ara ⵏⵏⵓⵔⵓⵢⵜ *aēddis* [aʕdːis], variant expressiva de la designació general ⵏⵏⵓⵔⵓⵢⵜ *adis* ‘panxa’, i ⵏⵏⵓⵔⵓⵢⵜ *aēbuḍ* [aʕbuḍː], variant expressiva igualment de la designació més estesa ⵏⵏⵓⵔⵓⵢⵜ *abuḍ* ‘melic’. Aquest fonema obre les vocals en contacte (§ 1.2.1.b).
- (k) <ʕ> h /h/: fricativa (o aproximant) glotal. La pronúncia no condicionada és sorda, però, com que al més sovint apareix entre vocals o entre consonants sonores, és molt freqüent l'al·lòfon sonor [h], com a ⵏⵏⵓⵔⵓⵢⵜ *uħu* [uħu] ‘no’. Aquest so no existeix en català. L'al·lòfon sord s'assembla a la *h* de l'anglès, com ara a *hand* [hænd] ‘mà’, mentre que el sonor és

semblant a la *h* del castellà d'Andalusia en determinats contextos, com ara a *hondo* [ˈhɔŋdo] ‘fondo’. És un fonema de poc rendiment en el lèxic genuí de l'AS, a diferència del TRG, en què prové de la confluència fonèmica de tres fonemes protoamazics diferents: */β/, */z/ (en TRG MHQ) i, possiblement, */h/. En AE, podem trobar aquest fonema, en primer lloc, en manlleus de l'àrab que contenen la fricativa glotal, com a 𐤁𐤍𐤏𐤓 *lhijra* ‘hègira’; en segon lloc, en innovacions lèxiques d'abast geolèctal al més sovint limitat, com el MZY 𐤁𐤍𐤏𐤓 *ahnfur* ‘morro’ i 𐤁𐤍𐤏𐤓 *hrhr* ‘escolar-se’; en tercer lloc, en vocabulari científic de base grega, com a 𐤁𐤍𐤏𐤓 *ahidrujin* ‘hidrògen’; i, en quart lloc, en onomàstica de diversa procedència, com a 𐤁𐤍𐤏𐤓 *Himalaya* ‘Himàlaia’. Aquest fonema obre les vocals en contacte (§ 1.2.1.b).

1.2.5. Sonants

Apleguem sota la rúbrica de “sonants” les nasals, ròtiques, laterals i glides, atès que en amazic tenen el mateix comportament en relació amb la sil·labació. L'anglicisme *glide* és útil per a designar el valor indistint de semiconsonant, semivocal i sonant vocàlica que /w/ i /j/ poden tenir en amazic. Totes les sonants poden generar una oposició basada en el tret de +tensió, mentre que el tret de +faringalització s'ha introduït recentment per a la ròtica i només és present marginalment en alguns lexemes de la lateral, amb escassa (si no nul·la) pertinència fonèmica. Totes les sonants són sonores.

- <𐤍> *m* /m/: nasal labial. Es pronuncia com en català. Dialectalment pot assimilar-se a [𐤍] davant de consonant dental, com ara + *t* /t/, 𐤍 *d* /d/ o 𐤍 *đ* /dʰ/, com a RIF +𐤍𐤏𐤓 *tamda* [θvɛɲdɛ] ‘bassal’, RIF +𐤍𐤏𐤓𐤏𐤓 *tyirdmt* [θvɛɲdɛmt] ‘escorpi’.
- <𐤎> *n* /n/: nasal dentoalveolar. Es pronuncia com en català. En la preposició de genitiu 𐤎 *n* està sotmesa a diferents tipus d'assimilacions en alguns dialectes (§ 6.2.1), que no tenen reflex en l'estàndard.
- <𐤏> *r* /r/: ròtica bategant. Es pronuncia com la *r* simple de català en posició intervocàlica, com a *cara* [ˈkara]. En amazic, a diferència del català, pot ocórrer també a principi de mot, com a 𐤏𐤍𐤏𐤓 *rul* [rul] ‘fuig’. La corresponent tensa <𐤏𐤏> *rr* /r/ és de fet la mateixa ròtica vibrant que trobem en català.
- <𐤐> *l* /l/: lateral dentoalveolar. Es pronuncia com en castellà, és a dir que no té l'articulació secundària velaritzada [ɫ] de la *l* catalana. Per tant, la pronúncia de l'amazic ZNT 𐤐𐤍𐤏𐤓 *malu* [mɛlu] ‘obac, ombra’ coincideix —només pel que fa a les consonants— amb la del castellà *malo*.
- <𐤑> *w* /w/: glide (o aproximant) velar labialitzada. Es pronuncia com en català, com ara a *cauen* [ˈkawɛn]. La corresponent tensa més estesa, 𐤑𐤑𐤍 *gg^w* /g:^w/, és sincrònicament irregular. Aquesta glide té com a al·lòfon vocàlic 𐤑 [u] quan és nucli sil·làbic (vegeu § 1.5.2). Fonològicament es comporta diferent de 𐤑 *u* /u/, com es veu en l'exemple de 𐤏𐤏𐤓 *aru!* /ɛrw/ ‘pareix!’, diferent de 𐤏𐤏𐤓 *aru!* /ɛru/ ‘escriu!’, tal com queda reflectit en l'incomplert negatiu: 𐤏𐤏 +𐤏𐤏𐤓 *ur turiw* /wr turiw/ ‘no ha parit’ √𐤏𐤏 RW, diferent de 𐤏𐤏 +𐤏𐤏𐤓 *ur turi* /wr turi/ ‘no ha escrit’ √𐤏𐤏 R. No s'ha de confondre la vocal temàtica -𐤑 -u /u/, que podem trobar per a la caracterització d'alguns temes verbals, amb la radical -𐤑 -u /w/ que pot ocórrer en certs contextos sil·làbics: així -𐤑 -u reflecteix un fonema glide a l'imperatiu d'aorist +𐤑𐤑𐤓 *ttu!* /t:w/ ‘oblida!’ perquè en altres formes del paradigma es manté constant, com a l'acomplert +𐤑𐤑𐤓 *ttuy* /t:wɛ/ ‘he oblidat’ (per tant, d'arrel √+𐤑𐤑 TW), mentre que reflecteix un fonema vocàlica a l'aorist 𐤑𐤑𐤓 *iftu* /iftu/ ‘que se'n vagi’ (també el l'imperatiu 𐤑𐤑𐤓 *ftu* /ftu/ ‘vés-te'n’), que s'oposa per la vocal temàtica a l'acomplert 𐤑𐤑𐤓 *ifta* /iftɛ/ ‘se n'ha anat’ (per tant, d'arrel √𐤑𐤑 FT). Un altre exemple: En el verb que significa ‘colpir’, -𐤑𐤑- *wt* ~ -𐤑𐤑- ~ -𐤑𐤑+ ~ -𐤑𐤑𐤓+, trobem nombroses formes que, per l'estructura sil·làbica, presenten l'al·lòfon vocàlic, com ara 𐤑𐤑+ *ut!* ‘colpeix!’, 𐤑𐤑+ *uty* ‘he colpit’, +𐤑+ *tut* ‘ella ha colpit’, etc., enfront de les formes amb l'al·lòfon glide, que és etimològic a l'arrel d'aquest verb (√𐤑𐤑 WT), que trobem a 𐤑𐤑+ *iwt* ‘ell ha colpit’, 𐤏𐤏 +𐤑𐤑𐤓 *ur twit* ‘ella no ha colpit’, etc. Semblantment, en el verb que significa ‘fugir’ -𐤏𐤏𐤓- *rwl* / -𐤏𐤏𐤓- *rul* ~ -𐤏𐤏𐤓- ~ -𐤏𐤏𐤓+ ~ -𐤏𐤏𐤓𐤓- √𐤏𐤏𐤓 RWL, la distribució entre l'al·lòfon glide i el vocàlic depèn de la sil·labació, de manera que podem trobar formes amb glide com 𐤏𐤏𐤓 *amrwal* ‘fugitiu’ al costat de formes amb vocal com +𐤏𐤏𐤓 *tarula* /tɛrwɛ/ (al

costat de ⵜ.ⵍⵍⵍ. tarwla , depenent dels dialectes), per la qual cosa és necessari conèixer bé la sil·labació de l'amazic (vegeu §§ 1.5.2 i 1.5.3).

- (f) $\langle \text{S} \rangle$ y /j/: glide (o aproximant) palatal. Es pronuncia com en català, com ara a *iaia* ['jajə]. Aquesta glide té com a al·lòfon vocàlic ξ [i] (vegeu § 1.5.3), que apareix de manera palesa en l'índex de tercera persona del singular masculí dels verbs, com a $\xi\Lambda\text{O}$ *iddr* /jddr/ 'és viu' (del tema d'acomplert ΛO - *ddr*), enfront de $(\circ\Lambda)\ \xi\xi\Lambda\xi\text{O}$ (*ad*) *yidir* /jidir/ 'que visqui' (del tema d'aorist $\text{-}\xi\Lambda\xi\text{O}$ - *idir*). Fonològicament es comporta diferent de ξ i /i/, com es veu en exemples com el de l'acomplert $\xi\text{:}\text{O}\ \xi$ *yusi* /jusj/ 'ell ha agafat', diferent de $\text{:}\text{O}\ \xi\text{:}\text{O}\ \xi$ *ur yusi* /wr jusi/ 'no escau', com es veu per l'imperatiu d'aorist $\circ\text{O}\ \xi!$ *asi!* /əsj/ 'agafa!' $\sqrt{\text{O}}\ \text{S}$ *Y* i $\circ\text{O}!$ *as!* /əs/ 'estigues situat!' $\sqrt{\text{O}}\ \text{S}$, respectivament.

1.2.6. Quadre sinòptic de l'inventari fonèmic de l'amazic septentrional estàndard

Al tall de recapitulació, els següents dos quadres permeten copsar l'inventari fonèmic de l'amazic septentrional estàndard (AE) en relació amb el que s'obté de la reconstrucció protoamaziga (PA), establerta a partir de la comparació dels dialectes amazics a través a la història. És remarcable la riquesa fonèmica del l'AE, que comprèn 62 fonemes, als qual podem afegir-ne encara 7 de marginals o incipients; però cal tenir en compte que l'inventari que oferim comprèn també les corresponents tenses. El fet que l'inventari fonèmic reconstruïble per al PA sigui més reduït —concretament de 46 fonemes, al quals podem afegir-ne encara 8 de marginals o dubtosos— pot ser degut, en primer lloc, a la reducció que comporta tota reconstrucció lingüística; en segon lloc, al major nombre de fonemes vocàlics del PA (possiblement 7), enfront del minimalisme vocàlic de l'AS (de 3 fonemes vocàlics); i, en tercer lloc, al nombre fonemes manllevats a llengües en contacte (principalment l'àrab i, recentment, el francès) amb posterioritat a l'estadi de cristal·lització de la protollengua. Per mera estadística combinatòria, ja és tipològicament normal que les llengües amb menor inventari vocàlic tinguin un major inventari consonàntic i viceversa. Entre parèntesis consignem els fonemes d'escàs rendiment o d'introducció més recent i encara no consolidats. Abreviatures: afr(icama), alt(a), arrod(onida), baix(a), fric(ativa), glid(e), glot(alitzada), lab(ialitzada), lat(eral), lax(a), nas(al), ocl(usiva), ròt(ica), son(ora), sor(da), ten(sa), voc(al).

Inventari fonèmic de l'AE							
	labial	dentoalveolar	prepalatal	velar	uvular	faringal	glotal
ocl.sor.lax.	$\text{Ḑ} p/p/$	$\text{ⵜ} t/t/$		$\text{ⵍ} k/k/$	$\text{ⵔ} q/q/$		
ocl.sor.ten.	$\text{ḐḐ} pp/p:/$	$\text{ⵜⵜ} tt/t:/$		$\text{ⵍⵍ} kk/k:/$	$\text{ⵔⵔ} qq/q:/$		
ocl.sor.lax.far.		$\text{ⵉ} \text{ṭ}/t^s/$					
ocl.sor.ten.far.		$\text{ⵉⵉ} \text{ṭṭ}/t^s:/$					
ocl.sor.lax.lab.				$\text{ⵍ}^w k^w/k^w/$			
ocl.sor.ten.lab.				$\text{ⵍⵍ}^w kk^w/k^w:/$			
ocl.son.lax.	$\text{ⵍ} b/b/$	$\text{ⵎ} d/d/$		$\text{ⵔ} g/g/$			
ocl.son.ten.	$\text{ⵍⵍ} bb/b:/$	$\text{ⵎⵎ} dd/d:/$		$\text{ⵔⵔ} gg/g:/$			
ocl.son.lax.far.		$\text{ⵉ} \text{ḍ}/d^s/$					
ocl.son.ten.far.		$(\text{ⵉⵉ} \text{ḍḍ}/d^s:/)$					
ocl.son.lax.lab.				$\text{ⵔ}^w g^w/g^w/$			
ocl.son.ten.lab.				$\text{ⵔⵔ}^w gg^w/g^w:/$			
afr.sor.				$\text{ⵜ} \text{ⵉ} tc/tʃ:/$			
afr.son.				$\text{ⵎ} \text{ⵉ} dj/dʒ:/$			
fric.sor.lax.	$\text{ⵉ} f/f/$	$\text{ⵉ} s/s/$	$\text{ⵉ} c/ʃ/$		$\text{ⵔ} x/x/$	$\text{ⵉ} h/h/$	$\text{ⵉ} h/h/$
fric.sor.ten.	$\text{ⵉⵉ} ff/f:/$	$\text{ⵉⵉ} ss/s:/$	$\text{ⵉⵉ} cc/ʃ:/$		$\text{ⵔⵔ} xx/x:/$	$\text{ⵉⵉ} hh/h:/$	$\text{ⵉⵉ} hh/h:/$
fric.sor.lax.far.		$\text{ⵉ} \text{ṣ}/s^s/$					
fric.sor.ten.far.		$\text{ⵉⵉ} \text{ṣṣ}/s^s:/$					
fric.son.lax.	$\text{ⵎ} v/v/$	$\text{ⵔ} z/z/$	$\text{ⵉ} j/ʒ/$		$\text{ⵉ} y/ʁ/$	$\text{ⵉ} \text{ḥ}/ʕ/$	
fric.son.ten.		$\text{ⵔⵔ} zz/z:/$	$\text{ⵉⵉ} jj/ʒ:/$		$(\text{ⵉⵉ} \text{ḥḥ}/ʕ:/)$	$\text{ⵉⵉ} \text{ḥḥ}/ʕ:/$	
fric.son.lax.far.		$\text{ⵔ} \text{ḏ}/z^s/$	$(\text{ⵉ} \text{ḏ}/ʒ^s/)$				
fric.son.ten.far.		$\text{ⵔⵔ} \text{ḏḏ}/z^s:/$	$(\text{ⵉⵉ} \text{ḏḏ}/ʒ^s:/)$				
nas.lax.	$\text{ⵎ} m/m/$	$\text{ⵎ} n/n/$					
nas.ten.	$\text{ⵎⵎ} mm/m:/$	$\text{ⵎⵎ} nn/n:/$					
ròt.lax.		$\text{ⵉ} r/r/$					

1. FONOLOGIA I GRAFEMÀTICA

ròt.ten.		OO rr /r/				
ròt.lax.far.		(Q r /r ^h /)				
ròt.ten.far.		(QQ rr /r ^h /)				
lat.lax.		ll l /l/				
lat.ten.		ll ll /l:/				
lat.ten.far.		(ll /l ^h /)				
glid.lax.	ll w /w/		ɣ y /j/			
glid.ten.	llll ww /w:/		ɣɣ yy /j:/			
voc.alt.			ɣ i /i/			
voc.alt.arrod.				o u /u/		
voc.baix.				o a /ə/		

Inventari fonèmic del PA						
	labial	dentoalveolar	palatal	velar	uvular	glotal
ocl.sor.lax.	(*p/ > /f/?)	*/t/	*/k/ [c]? / [kʰ]?	*/k/		*/ʔ/
ocl.sor.ten.		*/t:/	*/k:/ [c:]? / [kʰ:]?	*/k:/		
ocl.sor.lax.glot.		*/tʰ/? > /dʰ/ o /tʰ/		*/kʰ/? > /ɸ/		
ocl.sor.ten.glot.		*/tʰ:/? > /dʰ:/		*/kʰ:/? > /q:/		
ocl.son.lax.	(*b/)	*/d/	*/g/ [j]? / [gʲ]?	*/g/		
ocl.son.ten.		*/d:/	*/g:/ [j:]? / [gʲ:]?	*/g:/		
fric.sor.lax.	*/f/	*/s/	(*ʃ/)		(*χ/)	
fric.sor.ten.	*/f:/	*/s:/	(*ʃ:/)		(*χ:/)	(*h/)
fric.sor.lax.glot.		*/sʰ/ o /tʰʰ/? > /zʰ/				
fric.sor.ten.glot.		*/sʰ:/?				
fric.son.lax.	*/β/	*/z/	(*ʒ/)			
fric.son.ten.		*/z:/	(*ʒ:/)			
nas.lax.	*/m/	*/n/				
nas.ten.	*/m:/	*/n:/				
ròt.lax.		*/r/				
ròt.ten.		*/r:/				
lat.lax.		*/l/				
lat.ten.		*/l:/				
glid.lax.	*/w/		*/j/			
glid.ten.	*/w:/		*/j:/			
voc.alt.breu			*/i/			
voc.alt.llarga			*/i:/	*/e:/		
voc.alt.arrod.				*/ɔ/		
voc.alt.arrod.llarga				*/u:/		
voc.baix.breu				*/ə/		
voc.baix.llarga				*/a:/		

1.3. Trets fonològics i fenòmens fonètics d'abast general

Hi ha dos trets fonètics de rellevància panamaziga que són explotats fonològicament per a establir oposicions tant gramaticals com lèxiques, la tensió (§ 1.3.1) i la faringalització (§ 1.3.2). Pel que fa a la resta, hi ha un tret fonològic residual que no és operatiu per a generar noves oposicions —i les residuals només són lèxiques—, la labialització (§ 1.3.3); dos fenòmens de gran abast a nivell de l'AS, l'espitantització (§ 1.3.4) i el tractament de les “tectals” (§ 1.3.5); i, finalment, dos fenòmens relacionats amb l'estructura sil·làbica, la ruptura de hiatus (§ 1.3.6) i l'anaptixi (§ 1.3.7).

1.3.1. Tensió

La tensió genera una oposició fonèmica aprofitada, d'una banda, per a oposicions paradigmàtiques dels temes verbals —aorist ~ inacomplert (§ 5.2.4.1.a) de verbs dinàmics i aorist ~ acomplert (§ 5.2.2.1.4) de verbs de qualitat— i nominals —bàsicament en la formació dels plurals mixtos (§ 3.2.3)— i, d'altra banda, per a oposicions merament lèxiques. En el quadre d'aquesta secció podem veure'n exemples.

Gairebé totes les consonants tenen una corresponent tensa, que, encara que convencionalment notem en grafia estàndard mitjançant la duplicació de la consonant simple, en realitat no es tracta d'una geminada. Mentre que, en posició intervocàlica, les consonants geminades es reparteixen en

dues síl·labes (com en el català *gem-ma*), les consonants tenses són tautosil·làbiques (com en l'amazic **ⵜ.ⴰⴷ.ⴰⵔ** *taddart* [tɛ-d:ɛrt] 'casa'). A més a més, les tenses poden aparèixer en posició inicial (com a **ⴰⴷⴰ!** *ddu!* [d:u] 'vés!') i final de mot (com a **ⴰⴷⴰ!** *asidd* [ɛ-sid:] 'il·luminació'), cosa que no passa amb les geminades. La tensió és translèxica, és a dir que traspasa els límits de mot, de manera que es pronuncia igual **ⴰⴷⴰ.ⴰⴷ.ⴰⵔ** *swant-t* [swɛnt:] 'elles l'han begut' (amb coalescència de la terminació de la tercera persona del plural femení del verb i el pronom personal feble de complement directe masculí singular) que **ⴰⴷⴰ.ⴰⴷⴰ** *swan-tt* [swɛnt:] 'ells l'han beguda' (aquí el pronom personal feble és el de femení). Convé aclarir que, encara que ens referim a l'oposició entre consonant laxa ~ tensa, amb rigor l'oposició seria -tensa ~ +tensa, atès que la considerada "laxa" no està pas exempta de tensió. El tret pertinent que defineix les consonants "tenses" és la major tensió muscular amb què s'articulen en relació amb les corresponents "laxes". El tret de durada no és pertinent, encara que la tensió pugui anar acompanyada d'un cert allargament de la durada en alguns casos.

En el següent quadre podem observar les oposicions a què dona lloc el tret de +tensió en AS. N'hi ha de morfològiques i de lèxiques. Ometem aquí les realitzacions espirantitzants de les tenses, que tractem més endavant (§ 1.3.4).

consonant laxa (o -tensa)	consonant tensa	parells mínims
ⴰ b /b/	ⴰⴰ bb /b:/	ⴰⴰⴰ! <i>zbu!</i> 'espia!' ~ ⴰⴰⴰⴰ! <i>zbbu!</i> 'continua espia!'
ⵜ t /t/	ⵜⵜ tt /t:/	ⴰⴷⴰⴰ.ⵜ <i>izra-t</i> 'l'ha vist' ~ ⴰⴷⴰⴰ.ⵜⵜ <i>izra-tt</i> 'l'ha vista'
ⴰ d /d/	ⴰⴰ dd /d:/	ⵜⴰⴷⴰ <i>tidi</i> 'suor' ~ ⵜⴰⴷⴰⴷⴰ <i>tiddi</i> 'alçada'
ⴰ d /dˢ/	ⴰⴰ tt /tˢ:/*	ⴰⴰⴰ! <i>kdu!</i> 'ensuma!' ~ ⴰⴰⴰⴰ! <i>kttu!</i> 'continua ensumant!'
ⴰ k /k/	ⴰⴰ kk /k:/	ⴰⴰⴰ! <i>ks!</i> 'pastura!' ~ ⴰⴰⴰⴰ! <i>kks!</i> 'treu!'
ⴰ g /g/	ⴰⴰ gg /g:/	ⵜⴰⴷⴰ.ⴰ <i>tuga</i> 'herba' ~ ⵜⴰⴷⴰⴷⴰ.ⴰ <i>tugga</i> 'testimoniatge'
ⴰ q /q/	ⴰⴰ qq /q:/	ⴰⴷⴰⴷⴰ! <i>nqc!</i> 'cisella!' ~ ⴰⴷⴰⴷⴰⴷⴰ! <i>nqqc!</i> 'continua cisellant!'
ⴰ f /f/	ⴰⴰ ff /f:/	ⵜⴰⴷⴰ.ⴰ <i>yuf</i> 'és millor' ~ ⵜⴰⴷⴰⴷⴰ.ⴰ <i>yuff</i> 'està inflat'
ⴰ s /s/	ⴰⴰ ss /s:/	ⴰⴰⴰ! <i>su!</i> 'beu!' ~ ⴰⴰⴰⴰ! <i>ssu!</i> 'rega!'
ⴰ ʃ /ʃ/	ⴰⴰ ʃʃ /ʃˢ:/	ⴰⴰⴰ! <i>ɛʃu!</i> 'desobeeix!' ~ ⴰⴰⴰⴰ! <i>ɛʃʃu!</i> 'continua desobeint!'
ⴰ z /z/	ⴰⴰ zz /z:/	ⴰⴰⴰ.ⴰ <i>azar</i> 'gínjol' ~ ⴰⴰⴰⴰ.ⴰ <i>azzar</i> 'cabellera'
ⴰ z /zˢ/	ⴰⴰ zz /zˢ:/	ⵜⴰⴷⴰⴷⴰ! <i>imziy!</i> 'sigues petit!' ~ ⵜⴰⴷⴰⴷⴰⴷⴰ! <i>imzziy!</i> 'ell és petit'
ⴰ c /ʃ/	ⴰⴰ cc /ʃ:/	ⵜⴰⴷⴰ.ⴰ <i>icħa</i> 'ha escatimat' ~ ⵜⴰⴷⴰⴷⴰ.ⴰ <i>icħħa</i> 'ha convertit en garrepa'
ⴰ j /ʒ/	ⴰⴰ jj /ʒ:/	ⵜⴰⴷⴰⴰ.ⴰ <i>ijra</i> 'ha passat' ~ ⵜⴰⴷⴰⴷⴰⴰ.ⴰ <i>ijjra</i> 'ha comès'
ⴰ ɣ /ɣ/	ⴰⴰ qq /q:/*	ⵜⴰⴷⴰⴷⴰⴷⴰ! <i>imɣur!</i> 'fes-te gran!' ~ ⵜⴰⴷⴰⴷⴰⴷⴰⴷⴰ! <i>imqqur</i> 'ell és gran'
ⴰ x /χ/	ⴰⴰ xx /χ:/	ⴰⴷⴰⴷⴰ! <i>bxl!</i> 'sigues mandrós!' ~ ⴰⴷⴰⴷⴰⴷⴰ! <i>bxxl!</i> 'continua mandrejant!'
ⴰ ħ /ħ/	ⴰⴰ ħħ /ħ:/	ⴰⴷⴰⴷⴰ! <i>dħi!</i> 'empeny!' ~ ⴰⴷⴰⴷⴰⴷⴰ! <i>dħħi!</i> 'continua empenyent!'
ⴰ ε /ʕ/	ⴰⴰ εε /ʕ:/	ⴰⴷⴰⴷⴰ! <i>sɣeu!</i> 'brama!' ~ ⴰⴷⴰⴷⴰⴷⴰ! <i>sɣεeu!</i> 'continua bramant!'
ⴰ h /h/	ⴰⴰ hh /h:/	ⴰⴷⴰⴷⴰ! <i>dħc!</i> 'sorprèn-te!' ~ ⴰⴷⴰⴷⴰⴷⴰ! <i>dħħc!</i> 'continua sorprès!'
ⴰ m /m/	ⴰⴰ mm /m:/	ⵜⴰⴷⴰ! <i>imi</i> 'boca' ~ ⵜⴰⴷⴰⴷⴰ! <i>immi</i> '(ma) mare'
ⴰ n /n/	ⴰⴰ nn /n:/	ⵜⴰⴷⴰ! <i>ini!</i> 'digues!' ~ ⵜⴰⴷⴰⴷⴰ! <i>inni</i> 'melca'
ⴰ r /r/	ⴰⴰ rr /r/	ⴰⴰⴰ! <i>ara!</i> 'escriu!' ~ ⴰⴰⴰⴰ.ⴰ <i>arra</i> 'escrit'
ⴰ l /l/	ⴰⴰ ll /l:/	ⵜⴰⴷⴰ.ⴰ <i>ila</i> 'té' ~ ⵜⴰⴷⴰⴷⴰ.ⴰ <i>illa</i> 'es troba'
ⵜ y /j/	ⵜⵜ yy /j:/	ⵜⵜⵜⵜⵜ.ⴰ! <i>tteyab!</i> 'sigues vergonyós!' ~ ⵜⵜⵜⵜⵜⵜ.ⴰ! <i>tteyyab!</i> 'critica!'
ⴰ w /w/	ⴰⴰ ^w gg ^w /g ^w :/*	ⴰⴰⴰ! <i>zwu!</i> 'aireja't' ~ ⴰⴰⴰⴰ! <i>zgg^wu!</i> 'continua airejant-te!'

Notes:

- (a) Marquem amb un asterisc les tres oposicions de tensió sincrònicament irregulars: **E d /dˢ/ ~ EE tt /tˢ:/**, **ⴰ ɣ /ɣ/ ~ ⴰⴰ qq /q:/** i **ⴰ w /w/ ~ ⴰⴰ^w gg^w /g^w:/**. Totes tres són cabdals i convé tenir-les molt en compte perquè es tracta de tres parells de fonemes d'origen protoamazic que gaudeixen d'un gran rendiment en tots els dialectes moderns. L'oposició protoamaziga regular devia ser ***t/ > /dˢ/** o ***t/ > /tˢ:/**, ***k' > /ɣ/** ~ ***k' > /q/** i, possiblement, ***w/ ~ */w:/** (per bé que també seria concebible ***g^w/ ~ */g^w:/**), respectivament. Existeixen amb una freqüència desigual les tenses que serien sincrònicament regulars, és a dir **EE dd /dˢ:/** (com a **ⵜ.ⴰⴷⴰⴷⴰ.ⴰ** *taddanga* 'onada', la pronúncia assimilada de ZNT **ⵜ.ⴰⴷⴰ.ⴰⴷⴰ** *tduft* [dˢ:ɔfθ] 'llana'), **ⴰⴰ ɣɣ /ɣ:/** (com a **ⴰⴰⴰ** ...)

- ayyu** ‘xerigot’ i, sobretot, en verbs amb darrera radical quan es conjuguen en la persona del singular, com a **ħħħħħ** **ffyy** ‘he sortit’, i com a primera radical d’una sèrie reduïda de verbs: **ħħħħħ** **yyryr** ‘estar aplanat’, **ħħħħħ** **yyunzr** ‘emmurriar-se’, **ħħħħħ** **yyuyyl** ‘fer el ruc’, QBYL **ħħħħħ** **yyunjr** ‘tenir el nas aquilí’, FIG **ħħħħħ** **yyuss** ‘endurir-se’) i **ww** /w:/ (com a **ħħħħħ** **skiwws!** ‘seu!’), **ħħħħħ** **ahwwaq** ‘gambuix’), però rarament en oposició amb una laxa corresponent, com al RIF (aorist) **ħħħħħ** **myd** ~ (inacomplert) **ħħħħħ** **myyd** ‘estirar-se a terra’; la tercera és habitual en manlleus de l’àrab que tenen *w* com a segona radical (com a **ħħħħħ** **aswwd** ‘assot’), fora, per tant, del joc d’oposició amb la laxa que teòricament li escauria, **ww** /w/.
- (b) Les consonants tenses **ħħ** **qq** /q:/ i **ħħ** **tt** /t^s/ molt rarament remetent a una laxa corresponent **ħ** **q** /q/ i **ħ** **t** /t^s/, per bé que en algun cas escadusser ens ho podem trobar, com en el recercat parell mínim assenyalat al quadre.
- (c) Els fonemes marginals **ħ** **z** /z^s/ i **ħ** **r** /r^s/ i els d’introducció moderna **ħ** **p** /p/ i **ħ** **v** /v/ no entren en el joc d’oposicions generat per la tensió, per bé que existeixen les formes tenses de totes excepte de **ħ** **v** /v/.
- (d) Les africades, **ħħ** **tc** /tʃ:/ i **ħħ** **dj** /dʒ:/, que ja són per natura tenses en amazic, no coneixen l’oposició de tensió.
- (e) Els dialectes espirantitzants (§ 1.3.4.) han transformat l’oposició del mode d’articulació oclusiu en una oposició fricativa ~ oclusiva, com a **ħħħħħ** **izra-t** ‘l’ha vist’ ~ **ħħħħħ** **izra-tt** ‘l’ha vista’, pronunciat [ɪz^sɑθ] ~ [ɪz^sɑt], respectivament. Es manté igualment l’oposició i, per tant, el sistema de la llengua no es veu alterat, però el procediment fonètic és diferent que en els dialectes oclusius, més conservadors a aquest respecte.

1.3.2. Faringalització

Les consonants faringalitzades són aquelles que, a una articulació primària determinada, (concretament, en amazic, dentoalveolar i marginalment prepalatal), afegeixen un estrenyiment de la faringe que s’obté mitjançant la retracció de l’arrel de la llengua, amb un efecte semblant al de la catalana [ħ], fortament velaritzada especialment en posició implosiva, com a **galta** [galtħ]. Convé no confondre les consonants faringalitzades (en què la faringalització és una articulació secundària) amb les consonants veritablement faringals, **ħ** **h** /ħ/ i **ħ** **ε** /ε/.

Les úniques consonants faringalitzades d’origen protoamazic són **ħ** **d** /d^s/ i **ħ** **z** /z^s/, amb les corresponents tenses **ħħ** **tt** /t^s/ i **ħħ** **zz** /z^s/, respectivament. Diacrònicament, també era faringalitzada **ħ** **γ** /ɣ/ i la seva corresponent tensa **ħħ** **qq** /q:/, fet que s’ha de tenir en compte des del punt de vista de les restriccions fonotàctiques (vegeu § 2.3).

- (a) **<ħ>** **d** /d^s/: oclusiva dental sonora faringalitzada. Dóna lloc a nombroses oposicions amb la no faringalitzada corresponent, **ħ** **d** /d/, com a **ħħħħħ** **adan** [ədən] ‘budells’ ~ **ħħħħħ** **ađan** [ad^san] ‘nits’. De manera esparsa, l’articulació d’aquest fonema és sord, concretament en alguns oasis de la vall del Dads (de dialecte MZYM), en QBYLO, en YMR, en el parlar tunisià de SND, així com també en els dialectes orientals de NFS, AWJ i SIW i, difusament, en TRG. Tal distribució geogràfica de la variant sorda exclou, d’una banda, que es tracti d’una isoglossa transmesa per difusió areal i, d’altra banda, que sigui una innovació poligenètica. Probablement les “emfàtiques” protoamazigues eren en realitat ejectives (un subtipus de glotalitzades), que són sons que no generen oposició de sonoritat, per la qual cosa el pas de glotalitzada */t^s/ a faringalitzada sonora /d^s/ o sorda /t^s/ es va produir de manera desigual pertot de la geografia de Tamazga, amb prevalença de la variant sonora. Això explicaria per què la corresponent tensa d’aquesta consonant és invariablement sorda, **ħħ** **tt** /t^s/, a més d’altres raons d’ordre merament fonètic. Conseqüentment, tant la realització sonora com la sorda d’aquest fonema, reflectides a la grafia unificadament com **ħ** **d**, mereixen ser igualment elevades a l’estàndard, com a **ħħħħħ** **ađar** [ad^sar^s] o [at^sar^s] / ZNT **ħħħħħ** **đar** [d^sar^s] o [t^sar^s] ‘peu; cama’, bo i tenint en compte que la realització sonora és clarament majoritària.
- (b) **<ħ>** **z** /z^s/: fricativa dental sonora faringalitzada. És un fonema força estable gairebé pertot, també en la corresponent tensa **ħħ** **zz** /z^s/: Diacrònicament, és probable que vingui d’una consonant ejectiva (i, per tant, sorda) protoamaziga, possiblement */s^s/ o /ts^s/ > /z^s/; en tot cas, en AOC és sorda (/θ^s/ en ZNG i /s^s/ en TSR). En alguns casos escadussers, aquest fonema pot ensordir dialectalment en AS, però sempre davant d’una consonant sorda, com a **ħħħħħ** **uzkay** [us^skaj] ‘llebrer’, que manté la pronúncia sonora originària en algunes contradades. Com en casos semblants d’assimilació, només la grafia **<ħ>** **z**, que reflecteix la pronúncia més conservadora,

és elevada a l'estàndard en aquest exemple i en d'altres de semblants. En RIF la faringalització d'aquest fonema és fonèticament menys marcada, però, en l'estàndard oral, convé reforçar l'oposició amb la no faringalitzada corresponent, ⵝ > z / z /, que dona lloc a nombrosos parells mínims, com ara ⵉⵣⵉ *izi* [izi] 'mosca' ~ ⵉⵣⵉ *izi* [iʒi] 'vesícula biliar'.

A més d'aquestes faringalitzades genuïnes, s'han introduït en amazic alguns fonemes faringalitzats més d'origen àrab magribí juntament amb els manlleus lèxics que els contenen, concretament ⵉ t / t^s /, ⵉ $ʃ$ / $ʃ^s$ / i ⵉ r / r^s /.

- (c) < ⵉ > t / t^s /: oclusiva dental sorda faringalitzada. És un fonema d'una certa inestabilitat fonèmica, atès que molts lexemes d'origen àrab que el contenen són adaptats mitjançant la sonora ⵉ d / d^s /, com en el verb ⵉⵎⵓ *fdr!* [fd^sr^s] 'esmorza!', que ve d'una arrel àrab $\sqrt{\text{FTR}}$, o en el nom ⵜⴰⵣⵉⵏⵜ *taqidunt* [taqid^sunt] (al costat del ⵉⵎⵓ ⵜⴰⵎⵓⵏⵜ *tagitunt* [tagit^sunt]) 'tenda de campanya', que ve de l'arrel àrab $\sqrt{\text{QTN}}$. La raó d'aquesta sonorització —que és general però no sistemàtica— no és fonètica sinó fonològica: Com que ⵉ t / t^s / existeix en el lèxic genuí únicament com a corresponent tensa ⵉⵉ t / t^s / de ⵉ d / d^s /, és interpretada com si fos aquesta en els manlleus, mentre que, inversament, la tensa ⵉⵉ d / d^s / d'origen àrab és generalment interpretada —tampoc sistemàticament— com la genuïna ⵉⵉ t / t^s /.
- (d) < ⵉ > $ʃ$ / $ʃ^s$ /: fricativa dental sorda faringalitzada. S'ha adaptat bé a l'amazic, atès que no concorre amb cap fonema genuí. Són veritablement rars els lexemes genuïns que contenen aquest fonema en AS, com el del verb ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ *sinsg* 'xiular', que s'explica *ad hoc* per mera mètatesi de l'èmfasi (tenint en compte el cognat TRG *sənsəy*).
- (e) < ⵉ > $ʒ$ / $ʒ^s$ /: fricativa prepalatal sonora faringalitzada. Es tracta d'un fonema d'escàs rendiment en el conjunt de l'AS (també en la corresponent tensa ⵉⵉ $ʒ$ / $ʒ^s$ /), possiblement major en MZYM que en altres dialectes, però en tot cas present en tot l'AS, com a ⵜⴰⵎⵓ *tawżža* 'pilota', ⵜⴰⵎⵓ ⵉⵎⵓ *tawżža n uḍar* 'futbol', ⵉⵎⵓ *awżža* 'part rodona d'un os; pòmul', ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ *iżżiž* 'cabellera esbullada', ⵉⵎⵓ ⵜⴰⵎⵓ ⵉⵎⵓ *tawżrart* 'turmell', ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ *wawżž* 'perdigot' (ocell), ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ *arżrż* 'malson', ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ *tizżlt* / ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ *tażžlt* 'ronyó'. Si bé els parells mínims amb la no faringalitzada < ⵉ > j / j / es redueixen a casos escadussers, particularment els que donen entre les arrels $\sqrt{\text{I}}$ 'fer bona olor' ~ $\sqrt{\text{X}}$ 'fer pudor', el fet que puguin ocórrer en els mateixos contextos amb significats antònims pot donar lloc, per escrit, a confusions intolerables si no es manté la grafia diferenciada entre ⵉⵎⵓ *ijja* [iʒ:a] 'fa bona olor' ~ ⵉⵎⵓ *iżža* [iʒ^s:a] 'fa pudor', ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ *tujjut* [tuʒ:ut] 'flaire' ~ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ *tuzžut* [t^suʒ^s:ot^s] 'pudor', ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ *tɛɛl* [tɛɛ:l] 'has perfumat' ~ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ *tɛɛl* [t^sɛɛ^s:l] 'has empudegat'. També està motivada fonològicament l'oposició entre els antònims ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ *tarjit* 'somni' i ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ *arżrż* 'malson', en què la variant faringalitzada té també el significat pejoratiu.
- (f) < ⵉ > r / r^s /: ròtica bategant faringalitzada. Es tracta d'un so innovat en àrab magribí —és estrany, pel que sembla, a l'àrab clàssic i oriental—, atès que ocorre en lexemes d'origen àrab. En amazic existeix una gran labilitat sobre l'adaptació, faringalitzada o no, d'aquest so d'origen àrab, de manera que podem sentir en amazic, àdhuc en una mateix regió, ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ *rbbi* [rb:i] o [r^sb:i] 'el Senyor'. En el dialecte de FIG, la faringalització de r afecta també el lèxic genuí, com a ⵉⵎⵓ *jar* [ʒar^s] 'entre', ⵉⵎⵓ *cra* [ʃra] 'quelcom', i podem trobar fins i tot mots que presenten una pronúncia faringalitzada en un poble i sense faringalització en el poble del costat, com a ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ *ashruri* [əʃruri] o [as^shr^sur^si] 'cançó de bressol'; de fet, aquest és un parlar amb forta tendència faringalitzadora. A causa d'aquesta labilitat de [r^s], en desestimem la notació sistemàtica en AE, si no és en casos en què la representació de < ⵉ > r / r^s / és útil per a distingir parells mínims que oposen gairebé sempre una forma faringalitzada d'origen àrab a una de no faringalitzada genuïna, com ara ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ *inkr* [ink^s] 'ell ha negat' (verb manllevat de l'àrab) ~ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ *inkr* [ink] 'ell s'ha aixecat', ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ *arruz* [ar^s:uz] 'arròs' (nom manllevat de l'àrab) ~ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ *arruz* [ər:uz] 'liligam, retenció, annexió' ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ *ircm* [ir^sɁm] 'ell ha anotat' (verb igualment manllevat de l'àrab) ~ ZNT ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ *ircm* [irɁm] MZB 'està en remull', FIG 'està mullat', WRG 'estova la bugada a cops', verb genuí que en el dialectes no ZNT és ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ ⵉⵎⵓ *irkm* (vegeu § 1.3.5). Per tant, no atorguem al grafema < ⵉ > r més valor que el merament diacrític. Aquest és un punt revisable en la mesura en què les pronúncies faringalitzades de les r d'origen àrab puguin esdevenir generals en AS. Ara com ara sembla que no s'ha arribat encara a aquest punt.

- (g) No hi ha grafema per a l/l^s , líquida faringalitzada que es pronuncia molt semblant a la l catalana [ɫ], ni sembla necessari. En AS és un fonema que amb prou feines té més rendiment que a la família lèxica del teònim d'origen àrab Ll^h [lʰ:ah] 'Déu', que, d'altra banda, dona lloc a nombroses interjeccions, com yallah! [jalʰ:ah] 'anem!', ullah! [ulʰ:ah] 'per Déu!', hmdulillah! [hmdulʰ:ah] 'gràcies a Déu!; encara bo!', bismillah! [bismilʰ:ah] 'som-hi!', ncaëllah [nʃaʃlʰ:ah] 'si Déu vol!; tant de bo!', barkllah! [barklʰ:ah] 'felicitats!, enhorabona!', llayhnnik! [lʰ:ajhn:ɪk] 'adéu!' i encara d'altres.
- (h) Com hem pogut observar a partir dels exemples, la faringalització té una gran influència dilatòria, fins al punt que es pot propagar a tots els sons d'un mot, encara que no siguin contigus. D'aquesta manera, les vocals $\langle \circ \rangle$ $a /e/$, $\langle \xi \rangle$ $i /i/$ i $\langle \circ \rangle$ $u /u/$ s'obren en [a], [i] i [u], respectivament, tal com hem vist més amunt (§ 1.2.1.a), i les consonants esdevenen faringalitzades, com a anzar /ənzʰər/ [anʰzʰarʰ] 'pluja'. Com que les restriccions fonotàctiques (vegeu § 2.3) de l'amazic impedeixen l'ocurrència de més d'una consonant faringalitzada per lexema, només cal notar en grafia estàndard la consonant "emfàtica" fonològica, que pot ser qualsevol de les que hem tractat en aquesta secció més $\text{ɥ} \gamma /ɥ/$ i la seva corresponent tensa $\text{ZZ} \text{qq} /q:/$, que diacrònicament també eren emfàtiques. Per tant, les consonants "emfatitzades" per contaminació de les faringalitzades mantenen la grafia fonològica. Amb això no solament restem més a prop de la notació fonològica sinó que també alleugerim la notació, atès que $\langle \circ \rangle$, $\langle \circ \rangle$, $\langle \text{ɥ} \rangle$ i $\langle \text{L} \rangle$ són grafemes més simples que $\langle \text{Q} \rangle$, $\langle \text{Q} \rangle$, $\langle \text{ɥ} \rangle$ i $\langle \text{E} \rangle$, respectivament, que no són més que (amb l'excepció de $\langle \text{E} \rangle$) variants diacrítics de les primeres.

1.3.3. Labialització

La labialització és una articulació secundària que consisteix en l'arrodoniment dels llavis en el moment de l'articulació primària d'una consonant, en el cas de l'AS en l'ordre de les velars i de les uvulars (en menor mesura, també la bilabial sonora). Encara que, fonèticament, la labialització pot afectar $[k^w]$, $[g^w]$, $[\chi^w]$, $[\varkappa^w]$, $[q^w]$ i $[b^w]$, només adquireix valor fonemàtic en l'ordre de les velars, és a dir $\text{R}^w k^w /k^w/$ i $\text{X}^w g^w /g^w/$, així com les corresponents tenses $\text{RR}^w kk^w /k^w/$ i $\text{XX}^w gg^w /g^w/$. Només les velars labialitzades, doncs, queden recollides en l'estàndard. L'abast de la labialització és considerable en els dialectes no ZNT majors de l'AS, és a dir CLH, MZY i QBYL (a excepció del QBYLO), mentre que l'impacte és molt menor en el grup ZNT i en els dialectes amazics de fora del diasistema septentrional, particularment el TRG, que desconeix aquest tret.

Diacrònicament, la labialització pot tenir tres orígens diferents:

- (a) Pot ser l'empremta d'una $*\text{ũ}$ originària (protoamaziga o d'altra procedència), com a $\text{X}^w \text{O}^w$. $\text{ag}^w \text{ra}$ 'cuscussera; galleda de fusta', del qual hi ha testimoniatge d'una forma paleoamaziga interpretable com a $*\text{g}^w \text{ur}^w$. La velar labialitzada pot precedir, com en l'exemple de la cuscussera, o subseguir la $*\text{ũ}$ etimològica sincopada, com a $\text{O}^w \text{R}^w \text{O}^w$. $\text{askk}^w \text{ar}$ 'sucre' < AR *sukkar* (< GR *σάκχαρ(ον)* < PAL *sakkharā*).
- (b) Pot haver sorgit per analogia a una forma de plural apofònic u -a (§ 3.2.1), com a $\text{t}^w \text{O}^w \text{X}^w$. $\text{targ}^w \text{a}$ 'rec, canal', en què la velar s'ha labialitzat per analogia amb el plural $\text{t}^w \text{X}^w \text{O}^w$. $\text{tirg}^w \text{a}$ (versemblantment < $*\text{tir}^w \text{ũga}$), al costat de $\text{t}^w \text{X}^w \text{O}^w \text{X}^w \text{X}^w \text{X}^w \text{in}$.
- (c) Com a tensa, $\text{XX}^w \text{gg}^w /g^w/$ pot correspondre's amb la laxa $\text{L}^w w /w/$, mentre que $\text{XX}^w \text{gg}^w /g^w/$ (no labialitzada) és la corresponent tensa de $\text{X}^w g /g/$. Això és pales en centenars d'exemples, com ara $\text{X}^w \text{X}^w \text{O}^w$. $\text{algg}^w \text{ay}$ 'dolç', nom de qualitat concret derivat del verb $\text{X}^w \text{L}^w \text{X}^w \text{H}^w$ *ilwiy* 'ésser dolç'.

Les consonants labialitzades són sempre monofonemàtiques, és a dir que $\text{X}^w g^w /g^w/$ (un sol fonema) no equival pas a $\text{X}^w \text{L}^w gw /gw/$ (dos fonemes) ni $\text{R}^w k^w /k^w/$ (un sol fonema) a $\text{R}^w \text{L}^w kw /kw/$ (dos fonemes). Per tant, és sensible l'oposició $\text{X}^w \text{X}^w \text{O}^w$. $\text{ig}^w \text{dar}$ /ig^wdər/ (plural de $\text{X}^w \text{X}^w \text{O}^w$. $\text{ag}^w \text{dur}$ 'olla') ~ $\text{X}^w \text{X}^w \text{O}^w$. $\text{ig}^w \text{dar}$ /ig^wdər/ (plural de $\text{X}^w \text{X}^w \text{O}^w$. $\text{ag}^w \text{adir}$ 'mur; graner fortificat'). Són rars els parells mínims que es poden obtenir a partir del tret de +labialització (n'hi ha algun, però, com ara $\text{X}^w \text{X}^w \text{O}^w$. $\text{ig}^w \text{ra}$ [ig^wrə] 'granotes' ~ $\text{X}^w \text{X}^w \text{O}^w$. $\text{ig}^w \text{ra}$ [ig^wrə] 'ha llançat'), atès que, tant si es tracta de l'empremta d'una antiga vocal breu sincopada (a), d'un resultat analògic (b) o de l'evolució fonètica de la corresponent tensa de /w/ (c), la labialització no ha estat aprofitada —o amb prou feines— per a generar oposicions. Dit altrament manera, mentre que els dos trets descrits a les seccions precedents (la tensió i la faringalització) es van desenvolupar a fi d'enriquir les possibilitats de generar oposicions fonològiques amb productivitat morfològica, la labialització és un tret "accidental" —podríem dir fins

i tot que “residual”—. És freqüent que un mateix mot tingui una variant labialitzada al costat d’una que no ho és; totes dues variants, tanmateix, tenen cabuda en l’estàndard.

1.3.4. Espirantització

L’espírantització és un tipus de lenició (és a dir, d’afebliment) que consisteix en la fricativització de les oclusives, sovint amb el pas intermedi de l’africació. Com a fenomen fonètic general està a bastament estudiat d’ençà de la formulació de la famosa llei de Grimm, que concernia les llengües germàniques en relació amb la resta de branques de la família indoeuropea, com podem observar somerament en les correspondències entre el català i l’anglès a *peix* : *fish*, *tres* : *three* (amb [θ], *corn* : *horn*).

En l’àmbit amazic, l’espírantització és el tret fonètic que més diferencia, sincrònicament, els dialectes amazics, però, alhora, no afecta les correspondències fonològiques. Per aquesta raó, l’espírantització no incideix en la grafia estàndard, que és de caire fonològicohistòric. Com que els contextos d’espírantització són regulars en tots els dialectes espírantitzants, la pronúncia que escau a cada component és sempre previsible a partir de la grafia, fins i tot si la fonètica pot variar considerablement entre dialectes i àdhuc entre parlars propers.

L’espírantització és un fenomen de difusió areal —és a dir que no és pas un tret genealògic— probablement secundari (tot i que tampoc modern) i que, per tant, no es pot utilitzar com a isoglossa per a la subclassificació dialectal de l’amazic, de manera que la caracterització que presentem a continuació té pertinència bàsicament tipològica. En efecte, entre els dialectes espírantitzants n’hi ha de ZNT i de no ZNT (com el QBYL); i, inversament, entre els dialectes “oclusius” n’hi ha de no ZNT i de ZNT (com el WRG). Geogràficament, l’espírantització abasta des de Tunísia a l’est fins al Rif, a l’oest, amb una incursió vers l’Alt Atlas Central, al sud (vegeu el mapa la *Introducció*, § 1.3), on no afecta encara tots els ordres oclusius. Dins l’AS, els dialectes que espírantitzen totes tres sèries d’oclusives són QBYL, CW, RIF i els que no coneixen l’espírantització són CLH i WRG; MZY, MZB i FIG estans parcialment afectats per l’espírantització, tal com es pot apreciar en el quadre següent, en què hem inclòs també, per interès comparatiu, un dialecte que no forma part de l’AS, el TRG:

	TRG	CLH	MZYM	MZYS (Ayt Saddn)	QBYL	RIF	CW	FIG	MZB	WRG
espírantització de la labial	no	no	no	no	sí	sí	sí	no	no	no
espírantització de les dentals	no	no	no	sí	sí	sí	sí	no	no	no
espírantització de les velars	no	no	sí	sí	sí	sí	sí	sí	sí	no

En l’ordre de les velars, l’espírantització va acompanyada al més sovint d’un avançament del punt d’articulació, de manera que el resultat sol ser palatal. La seqüència jeràrquica de l’espírantització en els dialectes amazics és sempre velar > dental > bilabial, és a dir que l’espírantització de les oclusives dentals en un dialecte implica les velars però no inversament i l’espírantització de l’oclusiva bilabial en un dialecte implica les velars i les dentals però no inversament. Això vol dir que l’espírantització comença diacrònicament en l’ordre de les velars (el més posterior) i avança cap a l’ordre de les dentals fins a estendre’s a la bilabial. Es tracta, doncs, d’un procés gradual que pot presentar en AS les diferents línies d’evolució que mostrem a continuació —la majoria de dialectes han pervingut a estats intermedis d’aquesta evolució, dels quals l’africació és el més inestable, i hi ha passos intermedis que es poden saltar—:

- (a) PA */k/ o */c/ > [ç] > [j]
- (b) PA */k/ o */c/ > [j]
- (c) PA */k/ > [ʃ]
- (d) PA */g/ > [j] > [j]
- (e) PA */g/ > [dʒ]
- (f) PA */ʒ/ > > [dʒ] > [ʒ]
- (g) PA */t/ > [θ] > [h] > Ø
- (h) PA */t/ > [tʃ] > [s]
- (i) PA */d/ > [ð]
- (j) PA */t’/ (*d’/ o */t’/) > [ð’]
- (k) PA */b/ > [β] > [v]

En el següent quadre de correspondències podem apreciar exemples de totes aquestes evolucions constatades en AS llevat de (h), que afecta només un parlar de CLH i que tractem en una secció específica (§ 1.4.1). Hi incloem, a tall de comparació, un dialecte que no pertany al diasistema septentrional (el TRG). Les dades MZYM estan basades en el parlar dels ⵔⵛⵜ ⵓⵎⵎⵉ. Ayt *εττα* (un dels més meridionals del dialecte MZY), mentre que les de MZYs estan basades en el parlar dels ⵔⵛⵜ ⵕⵏⵏⵏ Ayt *Saddn* (un dels més septentrionals del mateix dialecte), a fi de copsar millor el contrast entre els dos extrems del dialecte en què millor es pot resseguir, de vall a vall i de tribu a tribu, la transició de l'espirantització:

	TRG	CLH	MZYM	MZYs	QBYL	RIF	CW	MZB-WRG	FIG
Θ b /b/ ⵔⵕⵕⵏⵏ <i>abrid</i> 'camí'	[b] [abɛrid]	[b] [ɛbɛrid]	[b] [ɛbɛrid]	[b] [ɛbɛrið]	[β], [v] [ɛβɛrið]	[β], [v] [ɛβɛrið]	[β] [ɛβɛrið]	[b] [ɛbɛrid]	[b] [ɛbɛrid]
† t /t/ ⵔⵏⵏ. <i>tama</i> , ZNT †ⵏ. 'vora'	[t] [tɛm'a]	[t] [tɛmɛ]	[t] [tɛmɛ]	[θ] [θɛmɛ]	[θ] [θɛmɛ]	[θ] [θɛmɛ]	[θ]>[h]>Ø [θɛmɛ]	[t] [tɛmɛ]	[t] [tɛmɛ]
Λ d /d/ ⵔⵏⵏ <i>udm</i> 'cara'	[d] [udɔm]	[d] [udɔm]	[d] [udɔm]	[ð] [udðm]	[ð] [udðm]	[ð] [udðm]	[ð] [udðm]	[d] [udðm]	[d] [udðm]
E d /dʰ/ ⵔⵏⵏ <i>ids</i> 'son'	[tʰ], [dʰ] [ɛtʰɔs]/[ɛdʰɔs]	[dʰ] [ɛdʰsʰ]	[tʰ] [ɛtʰsʰ]	[ðʰ] [ɛðʰsʰ]	[dʰ], [tʰ] [ɛdʰʎsʰ]/[ɛtʰʎsʰ]	[ðʰ] [ɛðʰʎsʰ]	[ðʰ] [ɛðʰʎsʰ]	[dʰ] [ɛdʰʎsʰ]	[dʰ],[tʰ] [ɛtʰʎsʰ]
ⵔ k /k/ < */k/ ⵔⵏⵏ. <i>takna</i> 'coesposa'	[k] [tak'nɛ]	[k] [tɛknɛ]	[ç] [tɛçnɛ]	[ç] [θɛçnɛ]	[ç] [θɛçnɛ]	[ʃ] [θɛʃnɛ]	[ç] [θɛçnɛ]	[k] > [ʃ] [tɛknɛ] > [tɛʃnɛ]	[ʃ] [tɛʃnɛ]
ⵔ k /k/, ZNT ⵔ c /j/ < */c/ ⵔⵏⵏ <i>akal</i> , ZNT ⵔⵏⵏ <i>cal</i> 'terra'	[k] [ɛkal]	[k] [ɛkɛl]	[ç] [ɛçɛl]	[ç] [ɛçɛl]	[ç] [ɛçɛl]	[ʃ] [ɛʃɛl]	[ʃ] [ɛʃɛl]	-	[ʃ] [ɛʃɛl]
ⵔ g /g/ < */g/ ⵔⵏⵏ.ⵔ <i>argaz</i> 'home' ⵔⵏⵏ.ⵔ <i>argaz</i> 'sandàlia'	[g] [arɛgɔz] 'sandàlia'	[g] [ɛrɛgɛz]	[j] [ɛrɛjɛz]	[j] [ɛrɛjɛz]	[j] [ɛrɛjɛz]	[j] [ɛrɛjɛz]	[j] > [j] [ɛrɛjɛz]	[g] > [dʒ] [ɛrɛgɛz] > [ɛrdʒɛz]	[g] [ɛrɛgɛz]
ⵔ g /g/, ZNT I j /j/ < */j/ ⵔⵏⵏ <i>gr</i> , ZNT I.ⵔ <i>jar</i> 'entre'	[g] [gɛr], [gɛr]	[g] [gɛr]	[j] [ɛjɛr]	[j] [ɛjɛr]	[j] [ɛjɛr]	[ʒ] [ɛʒa:]	[dʒ] > [ʒ] [dʒɛr],[ʒɛr]	[ʒ] [ɛʒɛr]	[ʒ] [ɛʒaʰ]

En els dialectes espirantitzants, les oclusives etimològiques es pronuncien fricatives *en un context no condicionat*, és a dir quan estan en distribució lliure. En canvi, després de lateral, ròtica i de nasal homorgànica (és a dir /n/ en l'ordre de les dentals i /m/ en el de les labials) conserven generalment el mode d'articulació oclusiu —el comportament no és idèntic a tots els parlars de tots els dialectes espirantitzants—, com en els següents exemples:

- Després de nasal: RIF †ⵏⵏⵏⵏⵏ *tamdint* [θɛɲdɪnt] i no **[θɛɲðɪnt] 'ciutat', QBYL ⵔⵏⵏ. *anda* [ɛɲdɛ] i no **[ɛɲðɛ] 'on?', RIFO †ⵏⵏⵏ. *tamda* [θɛmɛ] i no **[θɛmðɛ] 'bassal', RIFO ⵔⵏⵏⵏ *angul* [ɛɲgɔl] i no **[ɛɲjɔl] 'pa rodó', QBYL †ⵏⵏⵏ. *tankra* [tɛnkɛ], i no **[tɛnçɛ] 'aixecament'.
- Després de lateral: QBYL †ⵏⵏⵏⵏⵏ *tamllalt* [θɛml:ɛɫt] i no **[θɛml:ɛɫθ] 'ou', QBYL ⵔⵏⵏⵏ *aldun* [ɛɫdun] i no **[ɛɫðun] 'plom', RIFO †ⵏⵏⵏⵏⵏ *taqbilt* [θaɔqbiɫt] i no **[θaɔqbiɫθ] 'tribu'.
- Després de ròtica: QBYL ⵔⵏⵏⵏ. *irka* [ɛrkɛ], al costat de [ɛrçɛ] 'està podrit', QBYL †ⵏⵏⵏⵏⵏ *targit* [tɛrgit], al costat de [tɛrjit] 'somni'.

A més, les consonants espirantitzades que són sonores ensordeixen quan precedeixen una sorda, principalment /-bt/ > [-fθ], com a RIF †ⵏⵏⵏⵏⵏ *taerabt* [θaɛrafθ] 'llengua àrab'.

Mentre que les consonants faringalitzaes i les labialitzaes estan igualment afectades per l'espirtantització, les tenses, en canvi, estan estortes d'espirtantització (amb una excepció important en QBYL que tractem *infra*, § 1.4.3). En els dialectes espirantitzants, l'oposició -tensa ~ +tensa s'ha convertit, fonèticament, en una oposició fricativa ~ oclusiva, bé que aquest canvi de joc contrastiu no té reflex a la notació estàndard, com en l'exemple que hem vist a § 1.3.1.e ⵔⵏⵏⵏⵏ.ⵔ *izra-t* [ɛz'aθ] 'l'ha vist' ~ ⵔⵏⵏⵏⵏⵏ.ⵔ *izra-tt* [ɛz'tat] 'l'ha vista', a més de molts altres contextos, també a efectes de fonètica sintàctica, com a †ⵏⵏⵏⵏⵏⵏⵏ *tamttut* [θ'amtʰ:uθʰ] 'la dona' ~ ⵔⵏⵏⵏⵏⵏⵏⵏ *d tamttut* [t'amtʰ:uθʰ] 'és la dona'.

1.3.5. Tractament de les "tectals"

L'única diferència fonològica rellevant en el si del diasistema amazic septentrional és l'evolució diferenciada que els fonemes protoamazics que anomenem *tectals* —concepte manllevat de la

lingüística indoeuropea que inclou oclusives palatals, velars i uvulars— han rebut en els dos grups dialectals principals, els ZNT i els no ZNT. De fet, aquest és el més important dels cinc trets en què es basa el subagrupament dialectal ZNT. La comparació protoamaziga mena a la reconstrucció de dues sèries d'oclusives “tectals”, */k/ ~ */k'/ per a la sorda i */g/ ~ */g'/ per la sonora. La natura fonètica dels fonemes que notem */k/ i */g'/ és incerta; podrien haver estat oclusives palatals ([ç] i [j], respectivament) o oclusives velars palatalitzades ([kʲ] i [gʲ], respectivament). El que és menys dubtós és que, tal com apreciem en les sèries de correspondències següents, cal postular per al PA quatre fonemes “tectals”:

(a) Correspondències de PA */k/:

Exemple: **ⵜⴰⴽⵏⴰ** *takna* ‘coesposa’:

- Dialectes no ZNT: TRG [tak'nə], CLH [təkne], MZYM [təçne], MZYs [θəçne], QBYL [θəçne].
- Dialectes ZNT: RIF [θəfnə], CW [θəçne], WRG [təkne], MZB [təʃne], FIG [təfnə].

Exemple: **-ⴰⴽ** *-ak* ‘et, a tu’ (pronon personal datiu singular masculí):

- Dialectes no ZNT: TRG [ak], YDMS [ak], CLH [ək], MZY [əç], QBYL [əç].
- Dialectes ZNT: RIF [əʃ], RIFO [əç], CW [əʃ], FIG [əʃ], WRG [ək], MZB [əʃ].

(b) Correspondències de PA */k'/:

Exemple: **ⴰⴽⵏ** *akal*, ZNT **ⴸⵏ** *cal* ‘terra’:

- Dialectes no ZNT: TRG [əkəl], YDMS [okəl] / [okəl], CLH [əkəl], MZY [əçəl], QBYL [əçəl].
- Dialectes ZNT: RIF [ʃar], RIFO [ʃəl], CW [ʃəl], CNW [ʃəl], FIG [ʃəl], GRR [ʃəl].

Exemple: **ⴽⵓ** *kra*, ZNT **ⴸⵓ** *cra* ‘cosa, quelcom, algun, una mica’:

- Dialectes no ZNT: YDMS [kara] AWJ [kīra] / [kəra], ZNG [ka:rə(h)], CLH [krə], MZY [çrə], QBYL [çrə].
- Dialectes ZNT: RIFO [ʃrə], MZB [ʃrə], WRG [ʃrə], CW [ʃəl], FIG [ʃr'ə], GRR [əʃrə], ZWR [ʃərə].
Es comporten també com els dialectes ZNT alguns dialectes orientals: FQH [ʃi:rə], SIW [ʃrə].

(c) Correspondències de PA */g/:

Exemple: **ⴰⴷⴰⴷⴰⴷ** *argaz* ‘home’:

- Dialectes no ZNT: TRG [arəgəz] ‘sandàlia’, AWJ [ərəgəz] ‘individu’, CLH [ərgəz], MZYM [ərjəz], MZYs [ərjəz], QBYL [ərjəz] ‘home’.
- Dialectes ZNT: RIF [ərjəz], CW [ərjəz], CNW [ərgəz], MZB [ərɟəz], WRG [ərgəz], FIG [ərgəz] ‘home’.

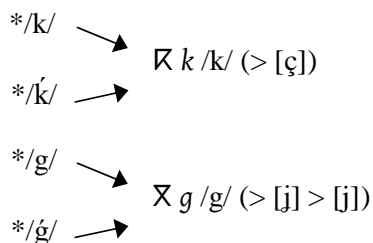
(d) Correspondències de PA */g'/:

Exemple: **ⴷⵓ** *gr* / ZNT **ⴷⵓ** *jar* ‘entre’:

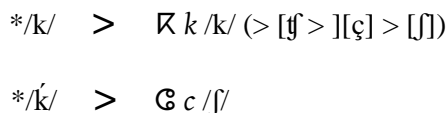
- Dialectes no ZNT: TRG [gər] / [gər], YDMS [jar], NFS [əgər], AWJ [əgur], CLH [gɟ], MZY [jɟ], QBYL [jɟr].
- Dialectes ZNT: RIF [ʒa:], RIFO [ʒər], CW [ʒər], CNW [ɟʒər] > [ʒər], MZB [ʒər], WRG [ʒər], FIG [ʒər'].

L’anàlisi tipològicament més plausible des del punt de vista diacrònic que explicaria aquestes dues sèries de correspondències és que s’hauria produït una confluència fonèmica (en anglès *phonemic merger*) entre les sèries velar i palatal en tots els dialectes menys els ZNT, que serien més conservadors en aquest tret, fins i tot si els resultats fonètics resultants poden ser més o menys allunyats dels sons de partença. El que és rellevant és que haurien mantingut (almenys en principi) el joc binari d’oposicions velars ~ palatals, tal com podem esquematitzar a continuació:

Evolució en els dialectes no ZNT:

Evolució en els dialectes ZNT:

$*/g/ > \text{X } g/g/ (> [j] > [j])$

$*/ǵ/ > \text{I } j /ʒ/$

Tal com podem observar, en alguns dialectes ZNT s'ha esvaït secundàriament l'oposició entre ambdues sèries en el cas de la sorda, concretament a la major part de domini RIF i en FIG, de manera que són la resta de dialectes ZNT els que ens ajuden a saber si hem d'escriure $\text{K } k$ o $\text{G } c$. En el cas de la sonora, no hi ha confusió possible entre $\text{X } g$ o $\text{I } j$; només pot haver-hi alguna dificultat a discriminar entre $\text{X } g$ i $\text{ʒ } y$ en virtut de l'espitantització, no pas del tractament de les tectals; però en aquest cas la comparació amb els dialectes ZNT permet dilucidar el fonema subjacent i, consegüentment, la grafia correcta.

Així doncs, a l'hora de fer les cerques a la part amazic-català del diccionari, l'usuari trobarà remissions a les arrels d'acord amb els següents principis (vegeu també *Introducció*, § 5.3):

- (a) Per als continuadors de PA $*/k/$ no és necessària cap discriminació per als dialectes ZNT. Exemples: $\text{KOE } krđ$ 'pentinar' → $\sqrt{\text{KOE } KRĐ}$. Encara que en alguns dialectes ZNT es pronuncia $[ʃrd^s]$, els testimoniatges de MZB i WRG $[əkr^sλd^s]$, els ajuden a saber que la grafia correcta és amb $\text{K } k$ i no amb $**\text{G } c$. Si a WRG tenim $[əmçli]$ 'dinar', la grafia estàndard, també per al component ZNT, és $\text{◌KMI} \xi$ *amkli*, mentre que, si hi trobem $[irʃe]$ 'està podrit', la grafia estàndard serà ξOG . *irca* per al component ZNT i, en aquest cas, ξOK . *irka* per a la resta, com a (b).
- (b) Per als continuadors de PA $*/k/$ convé establir una discriminació per als dialectes ZNT. Exemples: KO . *kra* / ZNT GO . *cra* 'quelcom, algun, una mica' → $\sqrt{\text{KO } KR}$, ◌K . *akal*, ZNT G . *akal* 'terra' → $\sqrt{\text{KM } KL}$.
- (c) Per als continuadors de PA $*/g/$ no és necessària cap discriminació per als dialectes ZNT. Exemples: ◌XMI . *aglmam* / ◌XMI . *aglmim* 'llac' → $\sqrt{\text{XMI} \text{GLMM}}$, ξXO *igr* 'camp' → $\sqrt{\text{XO } GR}$, XCO *gmr* 'caçar', ◌XCO *tagmrt* 'caça' → $\sqrt{\text{XCO } GMR}$.
- (d) Per als continuadors de PA $*/ǵ/$ convé establir una discriminació per als dialectes ZNT. Exemples: XOO *grs* / ZNT IOO *jrs* 'estar congelat', ◌XOX *agris* / ZNT ◌IOX *ajris* 'glaçada', ◌XOX *tagrst* / ZNT ◌IOX *tajrst* 'hivern' → $\sqrt{\text{XOX } GRS}$.

1.3.6. Ruptura de hiatus

L'amazic és una llengua radicalment antihiatàtica, és a dir que no permet seqüències de dues vocals consecutives (llevat que formin un diftong) ni de dos nuclis sil·làbics consecutius (vegeu § 1.5.1). Quan, per fonètica sintàctica, dues vocals entren en contacte, els mecanismes antihiatàtics que poden entrar en funcionament són els següents:

- (a) Inserció d'una iod epentètica $\text{ʒ } y$ / j /. És molt freqüent en els següents contextos: (i) amb el vocatiu $\text{◌! } a!$ + nom començat per $\text{◌- } a-$, com a $\text{◌ʒ } \text{◌O}\text{◌!}$ *ay arba!* 'noi!', enfront de $\text{◌+}\text{◌O}\text{◌+!}$ *a tarbat!* 'noia!', o $\text{◌ʒ } \text{◌M}\text{◌-}\xi\text{!}$ *ay ul-inu!* 'oh, cor meu!'; (ii) amb els pronoms personals febles, com a $\xi\text{ll}\text{◌-}\text{◌ʒ}\text{◌O}$ *inna-yas* 'li va dir' (datiu de tercera persona del singular, § 4.1.2), enfront de $\text{H}\text{K}\text{◌-}\text{◌O}$ *fk-as* 'dóna-li'; (iii) entre un tema verbal acabat en vocal i una terminació verbal que comença per vocal, com a $\text{◌Λ}\text{◌ʒ}\text{◌+!}$ *dduyat!* 'aneu!' o $\text{◌O}\xi\text{◌+!}$ *asiyat!* 'preneu!', enfront de $\text{◌C}\text{◌ʒ}\text{◌+!}$ *amzat!* 'agafeu!'; (iv) amb els demostratius, com a $\text{◌O}\text{◌O}\text{◌-}\text{◌ʒ}\text{◌Λ}$ *arba-yad* 'aquest noi', enfront de $\text{◌+}\text{◌O}\text{◌+}\text{◌-}\text{◌Λ}$ *tarbat-ad* 'aquesta noia', entre d'altres. Podem dir, doncs, per exemple, que el morfema del pronom personal de datiu {es} té dons morfs, /es/ i /jes/, el segon amb iod epentètica antihiatàtica. Aquesta solució alterna amb la (b).
- (b) Contracció de les dues vocals en contacte a la cadena fònica, com a ξX . $\text{◌E}\text{◌O}\xi\text{◌O}$ *iga adbib* [igad^brb^s] 'és metge'. Una alternativa a $\xi\text{ll}\text{◌-}\text{◌ʒ}\text{◌O}$ *inna-yas* [in:ɐjəs] 'li va dir' és [in:es], que en aquest cas s'escriu $\xi\text{ll}\text{◌-}\text{◌O}$ *inna-as*, és a dir amb un hiatus merament gràfic, però mai fonètic. Aquest procediment és igual de freqüent que l'(a) i es troba semblantment estès pertot de l'AS, és a dir que no es pot dir que hi hagi preferències dialectals en aquest sentit; de fet, l'opció per l'epèntesi de iod o per l'elisió d'una vocal sol ser pragmàtica o prosòdica i, en poesia, mètrica.
- (c) Diftongació de les dues vocals en contacte a la cadena fònica en cas que una de les dues sigui alta (/i/ o /u/), com a $\xi\text{ll}\text{◌-}\xi\text{KMI}\text{◌MI}$ *inna ihllaln* [in:ɐjh:l:ɐlɒ] 'ha dit mentides'. La resil·labació resultant és merament fonètica, i no té reflex en l'ortografia, com en català *entra i tanca la porta* [ɛntrəjtançəkətpɔrtə].

1.3.7. Anaptixi

De la mateixa manera que una iod d'inserció epentètica ς y /j/ s'empra per a desfer el hiatus (§ 1.3.6), l'al·lòfon vocàlic d'inserció anaptíctica ξ i [i] s'empra per a desfer el contacte de dues oclusives, al més sovint homorgàniques —és a dir que tenen el mateix punt d'articulació—, com a ⵓⵛⵉ.ⵜ.ⵗⵏ *awi-t-id* 'porta'l aquí', ⵏ. ⵜⵉ.ⵜⵜⵓⵣⵓⵏ *da ti-ttzzun* 'els planten', però de vegades també heterorgàniques —és a dir que no tenen el mateix punt d'articulació—, com a ⵏ.ⵔⵗ.ⵗⵏ *ack-id* 'vine', ⵜ.ⵓⵓ.ⵜ.ⵗⵏ *tarbat-inu* 'la meva nena' enfront de ⵓⵓ.ⵏ.ⵓ *arba-nu* 'el meu nen'. En el cas del pronom personal sufix de nom (o pronom genitiu), la vocal d'anaptixi coincideix, de fet, amb el pronom de suport de determinació (§ 4.3.1.d).

1.4. Trets fonètics dialectals

1.4.1. Particularitats del taixelhit

El CLH és el dialecte no solament del diasistema amazic septentrional sinó també de tot el clúster dialectal amazic que presenta un consonantisme més conservador i, consegüentment, més proper a la grafia estàndard, que és de base fonològica. El CLH resta fora de l'abast del corrent espirantitzador que ha arribat fins al dialecte veí MZYM, amb el qual està en contacte geogràfic a través de l'Alt Atlas Central i el curs alt del Dra però que no li ha comunicat aquest tret més que en alguns parlars limítrofs (vegeu § 1.3.4). Val a dir, però, que un tipus diferent i de gènesi independent d'espirantització que culmina en assibilació es troba en el parlar CLH de l'Anti-Atlas occidental, on trobem un fenomen d'espirantització que primerament africa i a continuació fricatitza fins a l'assibilació les oclusives dentals. L'evolució fonètica és la següent:

- $\text{ⵜ t /t/} > [\text{tʃ}] > [s]$, com a a ⵜ.ⵓⵏ.ⵓⵜ *tasnust* [səsnus:] 'somereta'.
- $\text{ⵏ d /d/} > [\text{dʒ}] > [z]$, com a a ⵓⵏ *udm* [uzm] 'cara'.

Aquesta particularitat fonètica no té reflex gràfic en l'estàndard.

1.4.2. Particularitats del tamazight

El MZY és el dialecte en què millor es pot resseguir l'avenç de l'espirantització, que en els parlars més septentrionals de l'Atlas Mitjà afecta no solament l'ordre de les velars sinó també el de les dentals. A mesura que ens dirigim cap al sud en direcció a l'Alt Atlas Central, la vall del Dads i el massís de Saghru, els parlars són més oclusius i, per tant, més propers fonèticament al CLH. De fet, alguns parlars de la vall del Dads (principalment els dels ⵓⵜ ⵜⵏⵓⵣⵓⵏ *Ayt Tduyt* i ⵓⵜ ⵓⵏⵓⵔ *Ayt Sddrat*) romanen enterament oclusius, envoltats dels nòmades ⵓⵜ ⵏⵏ *Ayt Etta*, que majoritàriament fricativitzen les velars.

1.4.3. Particularitats del cabilenc

El QBYL, juntament amb el CW i el RIF, espirantitza tres ordres d'occlusives, fet que genera un distanciament considerable entre la fonètica i l'escriptura estàndard. Aquest distanciament no ha estat obstacle perquè els cabilencs emprenguessin abans que els altres amazics l'aventura d'una escriptura estàndard moderna de base fonològica, que a hores d'ara ja està comunament assumida. Assenyalame-ne altres trets fonètics importants:

- Africació de l'occlusiva dental sorda tensa $\text{ⵜⵜ tt /t:/} > [\text{tʃ}]$, com a ⵗⵏⵓⵏ *ittawi* [its:əwi] 'porta', també a nivell translèxic, és a dir en contextos de fonètica sintàctica, com a ⵏ ⵜ.ⵏⵓⵔ *d tamyart* [tʃ:əmærtθ] 'és una dona gran'.
- Africació tensa de les palatals ⵜⵔ tc /tʃ:/ i ⵏⵓ dj /dʒ:/ (vegeu § 1.2.3).
- Ensordiment de ⵓⵓ bb /b:/ en la pronúncia femenina, com a ⵜ.ⵓⵓ.ⵓⵔ *tabburt* [θəp:urθ]. Es tracta d'un tret sociolectal.

1.4.4. Caracterització del grup zenata

El tractament de les oclusives tectals és el tret fonològic més rellevant que permet caracteritzar el grup ZNT dins el diasistema septentrional (§ 1.3.5). Els trets morfològics són tractats a les seccions corresponents: temes nominals en CV- (§ 3.3.1.3), tema verbal d'incomplert negatiu (§ 5.2.5).

1.4.4.1. Particularitats del rifyny

A més dels trets que són comuns al conjunt del bloc ZNT i de l'espirantització de les tres sèries d'occlusives (que comparteix amb un dialecte no ZNT com és el QBYL), el RIF presenta cinc trets fonètics addicionals que converteixen aquest dialecte en el més aberrant, de llarg, de tot el diasistema

septentrional. A més a més, com que cap d'aquestes evolucions fonètiques particulars és retinguda en la notació estàndard, la distància entre el dialecte i l'estàndard és en RIF molt més gran que en cap altre component de l'AS.

- Rotacisme de la lateral \aleph l/l/ [r], com a $\textcircled{\aleph}$ *ul* [ur] 'cor'.
- Palatalització de la lateral tensa $\aleph\aleph$ ll/l:/ [dʒ], com a $\textcircled{\aleph\aleph}\textcircled{\aleph}$ *ajllid* [ɛʒdʒið] 'rei'.
- Africació del grup consonàntic $\aleph\textcircled{t}$ lt/lt/ [tʃ], com a $\textcircled{\aleph\textcircled{t}}$ *ultma* [utʃmɛ] '(ma) germana'.
- Ensordiment del grup consonàntic \textcircled{t} yt/jt/ [çθ], com a \textcircled{t} $\textcircled{\textcircled{t}}$ *taynjayt* [θɛʌnʒɛçθ] 'cullera' i \textcircled{t} $\textcircled{\textcircled{t}}$ *taqlɛayt* [θɛqɫɛʃçθ] 'de Kelaia'. Aquest tret és comú al CW.
- Elisió de \textcircled{r} /r/ en posició de coda sil·làbica amb allargament vocàlic compensatori, que sol anar acompanyat de l'obertura de la vocal precedent, com \textcircled{r} $\textcircled{\textcircled{r}}$ *amyar* [amɛa:] 'vell', $\textcircled{\textcircled{r}}$ *argaz* [a:jɛz] o [æ:jɛz] 'home', $\textcircled{\textcircled{r}}$ *tasirt* [θɛsjɑ:θ] 'molí' i $\textcircled{\textcircled{r}}$ *ur* [wa:] 'no'.

Cadascun d'aquests trets individuen distintivament el RIF. Quan, a més, es combinen diverses particularitats en un sol mot, aleshores les dificultats d'intel·ligibilitat augmenten per als amazics d'altres regions, com a $\textcircled{\textcircled{\textcircled{t}}}$ *tamllalt* [θɛmdʒɛtʃ] 'ou'.

Tots aquests trets no s'han consumat en tots els parlars del dialecte RIF. D'altra banda, el RIFO és generalment aliè a totes aquestes especificitats i és més proper fonèticament a altres parlars ZNT, com el FIG.

1.4.4.2. Particularitats del xauí

Hi ha una considerable variació fonètica interna dins l'immens espai dialectal CW, que, d'altra banda, és el menys estudiat i, per tant, el menys conegut dels dialectes septentrionals majors.

- Igual que el QBYL i el RIF, el CW espirantitza tres ordres de les velars, amb una particularitat remarcable, i és la culminació del cicle lenitiu \textcircled{t} t /t/ [θ] > [h] > Ø (la debucalització ocorre bàsicament en posició inicial i en els paradigmes pronominals) en un bon nombre de parlars, com a $\textcircled{\textcircled{\textcircled{t}}}$ *taskkurt* [θɛsk:urθ] > [hɛsk:urθ] > [ɛsk:urθ] 'perdiu', $\textcircled{\textcircled{\textcircled{t}}}$ *tamtʃut* [θamtʃ:uθ] > [hamtʃ:uθ] > [amtʃ:uθ] 'dona', $\textcircled{\textcircled{\textcircled{t}}}$ *tufa-tn* [θufeθn] > [hufeħn] 'ella els ha trobat'. Tots els passos del cicle lenitiu estan presents en els diferents parlars del dialecte CW.
- Igual que el RIF, el CW ensordeix el grup consonàntic \textcircled{t} yt /jt/ [çθ], com a $\textcircled{\textcircled{\textcircled{t}}}$ *tazdayt* [θɛzɔçθ] 'palmera' i $\textcircled{\textcircled{\textcircled{t}}}$ *tahuyt* [θɛhjuçθ] 'noia'.

1.4.4.3. Particularitats dels dialectes zenates oasis mozabita, wargli i figuigüà

Dels dialectes ZNT dels oasis de Mzab, Wargla i Figuig, el WRG roman oclusiu, mentre que els altres dos espirantitzen les velars: el MZB amb resultat africad i el FIG amb resultat fricatiu (vegeu § 1.3.4). Totes aquestes varietats oasis són força conservadores fonèticament i no presenten evolucions ni en el consonantisme ni en el vocalisme que les caracteritzin significativament dins el marc dialectal de l'AS. En això es distancien considerablement dels dos dialectes ZNT muntanyencs demogràficament majors, el RIF i el CW. Assenyalem només que, en alguns parlars del dialecte de FIG, la corresponent tensa de \aleph w /w/ és $\textcircled{\textcircled{\textcircled{t}}}$ *kk^w/k:^w* en lloc de la general $\textcircled{\textcircled{\textcircled{t}}}$ *gg^w/g:^w*, com a $\textcircled{\textcircled{\textcircled{t}}}$ *idgg^w* [idk^w:ɪ] 'torna constantment', pronunciat fora d'allà [idg^w:ɪ]. Aquest tret és comú al RIFO.

1.5. Sil·labació

La sil·labació és sens dubte el principal escull amb què es pot trobar un catalanoparlant a l'hora d'enraonar correctament l'AS. Per aquesta raó i, a diferència de la poca atenció que sol rebre aquest apartat en les gramàtiques amaziques generals, el tractem amb deteniment a continuació, de manera que caldrà introduir algunes nocions teòriques bàsiques.

Abreviatures emprades en aquesta secció: A = atac, A^N = atac que conté el nucli, Af = africada, C = coda, F = fricativa, H = seminucli, N = nucli, O = oclusiva, R = rima, S = sonant, V = vocal.

1.5.1. Estructura sil·làbica i jerarquia de sonoritat

Una **sil·laba** ha de contenir necessàriament un atac i una rima, constituïda al seu torn per un nucli i, opcionalment, per una coda. També pot tenir, segons les llengües, un seminucli. Tot allò que no és nucli és el marge sil·làbic, concepte que inclou l'atac, el seminucli i la coda. Per simplificar la representació, prescindirem en la present anàlisi del concepte de "rima". Aquests constituents de la síl·laba es poden estructurar de la següent manera, amb exemples presos del català: A^N (com ara la preposició *a*), A^N-C (com a *en*), A^N-H-C (com a *amb*), A-N (com a *pa*), A-H-N (*bla*), A-N-C (com a *cos*), A-H-N-C (com a *brou*), A-N-H-C (*port*), A-H-N-H-C (com a *claus* o com en l'anglès *strengths* [stʃɪŋ(k)θs], per posar un exemple de monosíl·lab de complexitat màxima).

- A N AN AN
- $\xi\mathfrak{G}\mathfrak{K}\Lambda$ *ickd* ‘extrem’
[i ʃ k d]
V S O O
A^NH H C
 - $\xi\mathfrak{O}\mathfrak{M}\mathfrak{C}\cdot\circ$ *irzm-as* ‘li ha obert’
[i r^s z^s - m a s^s]
V S F S V F
A^NH C A N C
- b. El nucli sil·làbic és l'al·lòfon vocàlic d'una glide. En aquest cas preval la notació fonètica, que ajuda a una correcta sil·labació:
- $\circ\mathfrak{O}\mathfrak{O}\mathfrak{O}$ *asrus* /ɛsrws/ ‘comparació’ $\sqrt{\mathfrak{O}\mathfrak{L}\mathfrak{O}}$ RWS (diferent fonològicament però idèntic fonèticament i gràficament que $\circ\mathfrak{O}\mathfrak{O}\mathfrak{O}$ *asrus* /ɛsrus/ ‘dipòsit’ $\sqrt{\mathfrak{O}\mathfrak{O}}\mathfrak{R}\mathfrak{S}$)
[ɛ s - r u s]
V F S V F
A^NC A N S
El nucli sil·làbic és /w/ i no /r/ (**[ɛ-sʃ-ws]) perquè, com hem vist al quadre, les glides tenen més jerarquia de sonoritat que les líquides.
 - $\xi\mathfrak{M}\mathfrak{X}\mathfrak{L}$ *illi-nn* /il:jn:/ ‘fes-te enllà’ $\sqrt{\mathfrak{M}\mathfrak{X}}$ LY (diferent fonològicament però idèntic fonèticament i gràficament que $\xi\mathfrak{M}\mathfrak{X}\mathfrak{L}$ *illi-nn* /il:in:/ ‘la meva filla que és allà’ $\sqrt{\mathfrak{M}\mathfrak{L}}$)
[i - l : i n :]
V S V C
A^NA N C
El nucli sil·làbic és /j/ i no /n/ (**[il:-jn:]) perquè, com hem vist al quadre, les glides tenen més jerarquia de sonoritat que les nasals.
 - $\dagger\circ\mathfrak{L}\mathfrak{O}\mathfrak{X}$ *tadusi* /tɛdʷsi/ ‘força’ $\sqrt{\mathfrak{L}\mathfrak{L}\mathfrak{O}}$ DWS
[t ɛ - d u - s i]
O V O V F V
A N A N A N
 - $\dagger\circ\mathfrak{M}\mathfrak{L}\mathfrak{X}$ *taluxi* /tɛlʷxi/ ‘suavitat, tendresa’ $\sqrt{\mathfrak{M}\mathfrak{L}\mathfrak{O}}$ LWY
[t ɛ - l u - ɣ i]
O V S V F V
A N A N A N
- c. El nucli sil·làbic és una líquida (lateral o ròtica):
- $\mathfrak{O}\mathfrak{X}\mathfrak{M}!$ *rgl!* ‘tanca!’, $\dagger\mathfrak{O}\mathfrak{X}\mathfrak{M}\mathfrak{L}$ *trgl* ‘has tancat’ enfront de $\dagger\mathfrak{O}\mathfrak{X}\mathfrak{M}\cdot\circ$ *trgl-as* ‘li has tancat’
[r - g l] [t r - g l d] [t r - g l ɐ s]
S O S O S O O S O S V F
A^N A N A N A N C A N A H N C
 - $\mathfrak{O}\mathfrak{E}\mathfrak{E}\mathfrak{M}!$ *rtl!* ‘continua prestant!’
[r - t^s : l]
S O S
A^N A N
 - $\mathfrak{O}\mathfrak{M}\mathfrak{C}!$ *rzml!* ‘obre!’
[r^s - z^s m^s]
S F S
A^N A N
 - $\xi\mathfrak{O}\mathfrak{M}\mathfrak{C}\cdot\circ$ *islman* ‘peixos’
[i - s l - m ɐ n]
V F S S V S
A^N A N A N C
 - $\dagger\mathfrak{M}\mathfrak{L}\mathfrak{X}$ *tldi* /tldi/ ‘ella ha estirat’ enfront de $\xi\mathfrak{M}\mathfrak{L}\mathfrak{X}$ *ildi* /ildi/ ‘ell ha estirat’
[t l - d i] [i l - d i]
O S O V V S O V
A N A N A^NC A N

En el primer exemple, la [l] és nucli sil·làbic perquè té més jerarquia de sonoritat que [t]; en canvi, en el segon exemple, la mateixa [l] és marge sil·làbic (coda en aquest cas) perquè té menys jerarquia de sonoritat que /j/ [i].

- $\sqcup \circ \Lambda \circ \text{IO} \circ, \textcircled{\circ} \dagger \text{:} \text{H} \text{E} \text{Y} \text{ wa da nra, ur t-ufiy}$ ‘el que volem, no l’he trobat’ (poesia)
 $[w \text{ } \text{v} - d \text{ } \text{v} \text{ n} - r \text{ } \text{v} - w \text{ } \text{r} - t \text{ u} - f \text{ i } \text{ } \text{r}]$
 $\text{SV O VS SV SS OV F VF}$
 $\text{AN AN C AN AN AN AN C}$
 Aquí [r] és el nucli sil·làbic encara que té menys jerarquia de sonoritat que [w] perquè preval el caràcter radicalment antihàtic de la sil·labació amaziga (§ 1.3.6).

d. El nucli sil·làbic és una nasal:

- $\square \wedge \wedge \text{I} \text{ m} \text{d} \text{n}$ ‘gent’
 $[\text{m} - d : \text{n}]$
 S O S
 $\text{A}^{\text{N}} \text{A N}$
- $\square \times \times \text{O} \text{!} \text{m} \text{g} \text{r} \text{!}$ ‘continua segant!’
 $[\text{m} - g : \text{r}]$
 S O S
 $\text{A}^{\text{N}} \text{A N}$
- $\text{E} \text{J} \square \text{ i} \text{z} \text{m}$ ‘lleó’
 $[i - z \text{m}]$
 V F S
 $\text{A}^{\text{N}} \text{AN}$
- $\wedge \square \text{I} \circ \dagger \text{D} \text{m} \text{n} \text{at}$ ‘Demnat’ (topònim)
 $[d \text{m} - n \text{v} t]$
 O S SVO
 A N AN C
- $\dagger \text{:} \text{O} \square \wedge \text{ t} \text{u} \text{r} \text{m} \text{d}$ ‘has tastat’
 $[t \text{u} - r \text{m} d]$
 OV S S O
 AN AN C
- $\dagger \text{E} \text{E} \text{E} \text{I} \dagger \text{:} \text{I} \text{:} \text{I} \text{:} \dagger \text{ t} \text{i} \text{m} \text{i} \text{t} \text{n} \text{t} \text{a} \text{n} \text{u} \text{t}$ ‘la boca del pou’
 $[t \text{i} - m \text{i} - t \text{n} - t \text{v} - n \text{u} \text{t}]$
 OV S V O S OV SVO
 AN AN AN AN AN C
- $\dagger \text{J} \wedge \square \wedge \text{ t} \text{z} \text{d} \text{m} \text{d}$ ‘has arreplegat llenya’ enfront de $\dagger \text{J} \wedge \square \text{-} \circ \text{ t} \text{z} \text{d} \text{m} \text{-as}$ ‘li ha arreplegat llenya’
 $[t \text{z} - d \text{m} d]$ $[t \text{z} d - m \text{v} s]$
 OF O S O OF O S V F
 AN AN C AN C AN C

e. El nucli és una fricativa sonora:

- $\text{E} \text{J} \wedge \text{Y} \text{ i} \text{z} \text{d} \text{y}$ ‘ell habita’
 $[i \text{z} - d \text{ } \text{r}]$
 VF OF
 $\text{A}^{\text{NC}} \text{AN}$
- $\dagger \text{J} \wedge \square \wedge \text{ t} \text{z} \text{d} \text{m} \text{d}$ ‘has arreplegat llenya’
 $[t \text{z} - d \text{m} d]$
 OF O S O
 AN AN C
- $\circ \text{O} \text{K} \circ \text{Y} \text{-} \dagger \text{srksy-t}$ ‘l’he barrejat’
 $[s \text{r} k - s \text{ } \text{r} \text{t}]$
 F SO FFO
 AN C AN C
- $\text{H} \text{H} \text{Y} \text{Y} \text{f} \text{f} \text{y} \text{y}$ ‘he sortit’
 $[f : \text{ } \text{r} :]$
 F F
 A N
- $\text{J} \wedge \text{Y} \text{Y} \text{z} \text{d} \text{y} \text{y}$ ‘habito’
 $[z d \text{ } \text{r} :]$
 FO F
 A N

El nucli és [r:] perquè, com a fricativa sonora, té més jerarquia de sonoritat que [f:], fricativa sorda.

- f. El nucli és una fricativa sorda:
- +H+ . *tfta* ‘ella se n’ha anat’
 $[t \text{ f } - t \text{ v }]$
 OF OV
 AN AN
 - +G ! *tc!* ‘menja!’
 $[t \text{ ʃ }]$
 OF
 AN
 - $\text{H}\text{O+}$! *fst!* ‘calla!’
 $[f \text{ ʃ } t]$
 FFO
 ANC
 - $\text{+}\text{OEO}\Lambda$ *tsɔrd* ‘has fet caure’
 $[t^{\text{h}} \text{ ʃ }^{\text{h}} - d^{\text{h}} \text{ ʃ }^{\text{h}} d^{\text{h}}]$
 OF OSO
 AN ANC
- g. El nucli és una africada:
- $\text{H}\text{O+}$, $\text{+}\text{O}\text{+}\text{G+}$! *fst, tɔtct!* ‘calla i menja!’
 $[f \text{ ʃ } t - \text{t} - \text{tʃ} t]$
 FFO O Af O
 ANC A^N A^NC
- h. El nucli és una oclusiva sonora: Entre dues oclusives pot aparèixer una xevà ultrabreu quan una de les dues és sonora, que fa que vibrin les cordes vocals.
- $\text{O}\Lambda\Lambda$ *bdda* ‘sempre’
 $[\text{b} - d : \text{v}]$ o $[\text{b} \text{ ǃ } - d : \text{v}]$
 O OV OV OV
 A^N AN AN AN
 - $\text{O}\Lambda\Lambda$! *bdd!* ‘alto!’
 $[\text{b} d :]$ o $[\text{b} \text{ ǃ } d :]$
 OO OVO
 A^NC ANC
 - OEE^{h} *bttu* ‘divisió’
 $[\text{b} - t^{\text{h}} : \text{u}]$ o $[\text{b} \text{ ǃ } - t^{\text{h}} : \text{u}]$
 OO V OV OV
 A^N AN AN AN
 - $\text{O}\Lambda \text{+X}$ *ad tg* ‘que ella sigui’
 $[\text{v} - t \text{ ǃ } g]$
 V OVO
 A^N ANC
 - $\text{X+}\text{O}\Lambda\text{O}\text{X}$! *ibdrin* ‘per a les paneroles’
 $[i t - \text{b} \text{ d } - r i n]$ o $[i t - \text{b} \text{ ǃ } d - r i n]$
 VO OO SVS VO OVO SVS
 A^NC AN ANC A^NC ANC ANC
- i. El nucli és una oclusiva sorda: Al més sovint no se sent res més que la simple explosió de la consonant que fa d’atac sil·làbic, sense cap vibració de les cordes vocals. En contra del que és tipològicament habitual, és possible —en major mesura en CLH i en menor mesura en MZY— que una oclusiva sigui nucli sil·làbic sense l’anaptixi d’una xevà ultrabreu. Com més lenta sigui la dicció, més possibilitats hi ha que sigui audible algun lleu formant vocàlic, que, en tot cas, no ocorre més que al costat d’una consonant sonora i mai entre consonants homorgàniques.
- $\text{O}\Lambda \text{+R+X}$ *rad tkti* ‘ella recordarà’
 $[r \text{ v} - \text{t} k - t i]$
 SV OO OV
 AN A^NC AN
 - $\text{O}\Lambda \text{+R}\text{R}$ *ad tkk* ‘que ella passi’
 $[\text{v} - \text{t} : k :]$
 V OO
 A^N A^NC

(2) No pot haver-hi dos nuclis sil·làbics consecutius (vegeu § 1.3.6), de manera que la vocal més baixa fa de nucli sil·làbic i la més alta de marge (de seminucli):

- ⵉⵍⵍⵉⵎⵎⵉⵢ *illa usmmiḍ* ‘fa fred’
[i - l : ɐ w s - m : i d ^s]
V S V S F S V O
A^N A N H C A N C

(3) Les consonants tenses són generalment tautosil·làbiques, fins i tot a nivell translèxic (vegeu § 1.3.1):

- ⵜⵏⵏⵓ *tdda* ‘se n’ha anat’
[t̥ - d : ɐ]
O O V
A^N A N
- ⵉⵍⵍⵉⵎⵎⵉⵢ *isswi* ‘reg’
[i - s : w i]
V F S V
A^N A H N
- ⵉⵍⵍⵉⵎⵎⵉⵢ *ixddm* ‘treballa’
[i χ - d : m]
V F O S
A^N C A N
- ⵜⵉⵎⵎⵉⵎⵏⵓⵣⵉⵎⵏⵓ *tiwtmin n uzayar* ‘les dones de la plana’
[t i w t - m i - n : ɔ - z a - ɣ a r ^s]
O V S O S V S V F V F V S
A N H C A N A N A N A N C

No obstant això, poden ser ambisil·làbiques —pel que sembla, sobretot en poesia i com a llicència mètrica, però no únicament— i, en tal cas, es comporten com a geminades:

- ⵏⵏⵏⵏ *nlla* ‘estem’
[n l̥ - l ɐ] al costat de la normal [n - l : ɐ]
S S S V S S V
A N A N A^N N A
- ⵉⵍⵍⵉⵎⵎⵉⵢ *Tduyt* (etnònim)
[ɐ j t - t̥ - d ɔ ɣ t]
V S O O O V F O
A^N H C A^N A N H N

(4) Les fricatives que precedeixen una consonant són tautosil·làbiques i, per tant, formen part de l’atac (com en anglès *star*), tant si és en posició inicial com si és enmig d’una cadena fònica:

- ⵉⵍⵍⵉⵎⵎⵉⵢ *ftul* ‘vés-te’n!’
[f t u]
F O V
A N
- ⵉⵍⵍⵉⵎⵎⵉⵢ *Hmmu* (antropònim)
[h m : u]
F S V
A N
- ⵉⵍⵍⵉⵎⵎⵉⵢ *skr!* ‘fes!’
[s k ɾ]
F O S
A N
- ⵉⵍⵍⵉⵎⵎⵉⵢ *sg^wdm!* ‘capgira!’
[s g ^w - d m]
F O O S
A^N A N
- ⵉⵍⵍⵉⵎⵎⵉⵢ *Syrucn* (etnònim)
[ɐ j t - s ɣ r ɔ - ʃ : n̥]
V S O F F S V F S
A^N H C A H N A N
- ⵉⵍⵍⵉⵎⵎⵉⵢ *Hdiddu* (etnònim)
[ɐ j t - h d i - d : u]

V S O F O V O V
 A^NHC A N A N

1.5.3. La sil·labació en cabilenc i zenata

En altres dominis dialectals de l'AS de què disposem d'estudis sil·làbics (bàsicament el QBYL i alguns dialectes del grup ZNT), en canvi, les regles de sil·labació no són iguals que en CLH-MZY en alguns aspectes. Els principis de sil·labació en QBYL-ZNT són els següents:

- (1) Davant d'una seqüència de dues consonants podem trobar una xevà anaptíctica que s'insereix de dreta a esquerra. La inserció de la xevà pot no variar el nombre de síl·labes que hem vist en CLH-MZY, com en el següent exemple:

- **†HOC** *tʃim* 'ella ha entès'
 [t ǎ f - ʃ ǎ m] enfront de CLH-MZY [t ʃ - ʃ m]
 O V F F V S O F F S
 A N C A N C A N A N

Però sí que varia el nombre de síl·labes en altres casos:

- **ΞHΘ** *ils* 'llengua'
 [i - l ǎ s] enfront de CLH-MZY [i l s]
 V S V F V S F
 A^N A N C A^NH C
- **ΚOЖ!** *krz!* 'llaura!'
 [(ǎ) ɟ - r ǎ z] enfront de CLH-MZY [k ʃ z]
 V F S V F O S F
 (A^N)C A N C A N C

- (2) Les consonants tenses poden ser ambisil·làbiques i comportar-se, per tant, com a geminades:

- **ΘΛM!** *bdd!* 'canvia!'
 [b ǎ d - d ǎ l] enfront de CLH-MZY [b - d : l]
 O V O O V S O O S
 A N C A N C A^N A N

- (3) La xevà no pot ocórrer mai en síl·laba oberta. No seria possible, per tant, una sil·labació com la següent:

- **†.CEE†** *tamtʃut* 'dona'
 **[θ α - m ǎ - tʃ: ʊ θ] enfront de la correcta [θ α m - tʃ: ʊ θ]
 F V S V O V F F V S O V F
 A N A N A N C A N C A V C

- (4) Les excepcions lèxiques a la regla (1) són tan nombroses que, a efectes d'ortografia, la labilitat de la xevà no permet una fixació a nivell de l'AE:

- **◌ΛΨΘ** *adys* 'calostre'
 [ɸ - d ǎ x s] en lloc de l'esperable **[ɸ d - ɸ ǎ s]
 V O V F F V O F V F
 A^N A V H C A^NC A N C
- **ΞIOЖ** *inrz* 'taló'
 [i - n ǎ r z] en lloc de l'esperable **[i n - r ǎ z]
 V S V S F V S S V F
 A^N A V H C A^NC A N C

- (5) Els afixos i els díctics poden resil·labificar seqüències foniques:

- **ΞEEH** *ittf* 'ell té agafat' enfront de (amb díctic de proximitat) **ΞEEH-Λ** *ittf-d*
 [ɪ - tʃ: ǎ f] [ɪ tʃ: - f ǎ d]
 V O V F V O F V O
 A^N A V C A^NC A N C

El sufix de femení -† -t no permet la inserció de la xevà:

- **†.ΘHC†** *taslmt* 'peix' (femení) enfront de **◌ΘHC** *aslm* 'peix' (masculí)
 [t ɸ s - l ǎ m t] [ɸ s - l ǎ m]
 O V F S V S O V F S V S
 A N C A N H C A^NC A N C

- (6) Hi ha molts pocs casos en què la diferència en el comportament sil·làbic dels dos models hagi de comportar una diferenciació gràfica. Normalment es tracta d'arrels amb segona radical glide. En casos així és necessari integrar la variació en l'estàndard, atès que la grafia

diferenciada permet sil·labar correctament cada variant d'acord amb cada component, adés amb variació en el nombre de síl·labes, adés sense variació:

- CLH-MZY ተ.ፀ፳፻፲. *tarula* /tərɥla/ 'fuita' √ፀ፳፻፲ RWL enfront de QBYL-ZNT ተ.ፀ፳፻፲. *tarwla*

[t ɐ - r u - l ɐ]	[t ɐ - r ǎ w - l ɐ]
OV SV SV	OV SVS SV
AN AN AN	AN ANC AN
- CLH-MZY ፊ.ፀ፳፻፲ *amrul* /ɛmrɥl/ 'fugitiu' √ፀ፳፻፲ RWL enfront de QBYL-ZNT ፊ.ፀ፳፻፲ *amrwl*

[ɐ m - r u l]	[ɐ - m ɾ - w l]
VS S VS	V S S S S
A ^{NC} AN C	A ^N AN AN
- CLH-MZY ጸፀ፳፻፲ *imrwl* /imrɥl/ 'fugitiu' √ፀ፳፻፲ RWL enfront de QBYL-ZNT ጸፀ፳፻፲ *imrwln*

[i m - r u - l ɳ]	[i m - r ǎ w - l ɳ]
VS SV SS	V S SVS SS
A ^{NC} AN AN	A ^{NC} ANC AN
- CLH-MZY ተ.፲፭፻፳፻፲ *talust* /tɛlwst/ 'cunyada' √፲፭፻፳፻፲ LWS enfront de QBYL-ZNT ተ.፲፭፻፳፻፲ *talwst*

[t ɐ - l u s t]	[t ɐ l - w ǎ s t]
OV SV FO	OVS S V FO
AN AN HC	ANC AN HC

Val a dir, però, que, en el cos del diccionari, no en fem un marcatge dialectal, atès que el subgrupament QBYL-ZNT enfront de CLH-MZY només és pertinent a efectes de sil·labació.

1.5.4. Notació de la xevà i sil·labació

En AE només és necessària la notació de la xevà quan perilla la segmentació sil·làbica i la distinció de morfemes, especialment per coalescència d'una laxa amb una tensa idèntica. Que existeixi o no fonèticament depèn tant dels dialectes com de la fluïdesa de la dicció. Vegem-ne alguns exemples:

- ተ.ፀ፳፻፲፻፲ *tamməmt* 'mel'

[t ɐ - m : m̥ t]	[t ɐ - m : ɳ t]
OV S S O	OV S S O
AN A N C	AN A N C

Encara que pot no existir-hi fonèticament, la inserció gràfica de la xevà ajuda a segmentar correctament aquest nom, que pertany a la família lèxica del verb ጸፀፀፀ *imim* 'ésser dolç' √ፀፀፀ MM.

- ለ. ተ፳፻፳፻፲.ፀ.፲፭ *da ttətahln* 'ells sempre es casen'

[d ɐ - t : ǎ - t ɐ - h ɐ - l ɳ]	[d ɐ - t : ɐ - h ɐ - l ɳ]
OV O V OV FV S S	OV O V FV S S
AN A N AN AN AN	AN A N AN AN
- ተ፳፻፳፻፲ *təttu* 'ella ha oblidat'

[t ǎ - t : u]	[t̥ - t : u]
OV O V	O O V
AN A N	A ^N A N
- ተ፳፻፳፻፲ *təttɾ* 'ella ha demanat'

[t ǎ - t : ɾ]	[t̥ - t ɾ]
OV O S	O O S
AN A N	A ^N A N
- ተ፳፻፳፻፲.፲፭ *təttawi* 'ella continua portant'

[t ǎ - t : ɐ - w i]	[t̥ - t ɐ - w i]
OV O V S V	O OV S V
AN A N AN	A ^N AN AN
- ፀ፳፻፲፭ *məmmi* '(mon) fill'

[m ǎ - m : i]	[m̥ - m : i]
S V S V	S S V
AN A N	A ^N A V
- ለፀ፳፻፲፭ *admməm* 'súplica'

[ɐ d - m : ǎ m]
VO S V S
A ^{NC} AN C

- ⵏⵍⵍⵏⵏⵏ *adlləl* ‘subhasta’
[v d - l : ə l]
V O S V S
A^{NC} A N C
- ⵜⵉⵍⵍⵉⵏⵏ *tiləlli* ‘llibertat’
[t i - l ə - l : i]
O V S V S V
A N A N A N
- ⵏⵗⵗⵗⵗⵏⵏ *azəzzu* o ⵏⵗⵗⵗⵗⵏⵏ *azzu* ‘argelaga’
[v - z ə - z : u] o [v - z : u]
V F V F V V F V
A^N A N A N A^N A N
- ⵔⵉⵍⵏⵏⵏⵏⵏ *ilyəy* ‘és suau’
[i l - v ə v] o [i l - v v]
V S F V F V S F F
A^{NC} A N C A^{NC} A N
- ⵏⵏⵏⵏⵏⵏⵏⵏ *da tattətt* ‘ella menja’
[d v - t ə - t : ə t :] o [d v - t - t : t :]
O V O V O V O O V O O O
A N A N A N C A N A^N A^{NC}

L’ús estàndard corrent en QBYL des dels anys 1970 —i, per propagació, també en escriptors d’altres dominis dialectals— ha generalitzat l’ús de la xevà a imitació de les notacions prefonològiques d’autors francesos d’època colonial, que empraren la *e muet* del francès per adaptar artificialment “l’exòtica” sil·labació de l’amazic als usos gràfics del francès, en què, per posar un exemple, a *frère Jacques* [fʁɛʁ-zak] s’escriuen quatre vocals però només se’n pronuncien dues, si no és en la dicció arcaïtzant de la famosa cançó de bressol. Aquest ús contrasta amb el dels textos manuscrits de la literatura amaziga escrita pels propis amazics en caràcters àrabs als segles XVII-XVIII, que recorren al *sukūn*, és a dir al signe que marca l’absència de vocal, i també amb el del pioner alemany H. Stumme, acostumat a escriure en una llengua en què llargues seqüències consonàntiques no generen el sentiment de *horror uacui* que generen en un romànic. En l’àmbit científic, ha estat L. Galand qui més fermament ha combatut aquesta interferència del francès en la notació de l’amazic. No obstant això, com que, d’una banda, les regles d’inserció en què es basen aquests principis ortogràfics no solament no ajuden a sil·labar correctament l’amazic sinó que generen més confusió i, d’altra banda, aquests principis són inassumibles en els dominis dialectals en què la sil·labació funciona de manera diferent que en QBYL i en bona part del grup ZNT (especialment en CLĤ-MZY), és desaconsellable, permor de la unitat ortogràfica de l’estàndard del diasistema septentrional —amb evidents avantatges lexicogràfics, com posa de manifest el present diccionari— fer l’ús extensiu de la xevà actualment en curs en els usos moderns de QBYL, ús que no substitueix la descripció de la sil·labació que hem assajat de precisar amb la màxima claredat possible en la present secció. La sil·labació de l’AS és certament singular, però la inserció artificial de la xevà no fa sinó esgarriar el lector de la pronúncia real.

1.6. Accent

En AS no hi ha prominència accentual sil·làbica, ni tonal ni d’intensitat. Això vol dir que ni l’elevació del to ni la intensitat amb què la sí·laba d’un mot pugui destacar-se de les altres és amb prou feines remarcable (sobretot en mots en què els nuclis sil·làbics són vocals) i, en tot cas, no té pertinència fonològica. L’accent, per tant, és irrellevant per a establir distincions lèxiques (a diferència del català, com a *fressa* /’fresa / ~ *fressar* /fre’sa/) i gramaticals (a diferència del català, com a *acaba* /a’kaba/ ~ *acabar* /aka’ba/). Així doncs, és difícil distingir quina de les tres síl·labes d’un mot com ⵜⵉⵗⵓⵔⵏ *tisura* [ti-su-rə] ‘claus’ és més prominent que les altres.

Les diferències en l’entonació en AS són més aviat atribuïbles a la prosòdia i la pragmàtica — que afecten a nivell oracional— que no pas a l’accent lèxic. És en aquest sentit que són perceptibles les diferències entre dialectes. La “cantarella” de l’entonació de cada dialecte és sovint força distintiva.

Segons l’estat actual de la recerca, l’únic dialecte septentrional en què l’accent és fonològicament pertinent és el ZWR, possiblement per influència dels dialectes orientals propers, en què sí que està més ben descrit. També en TRG l’accent és pertinent fonològicament.